

**GUSTAV VASAS SKULDER BRUKAR JAG
INTE PRATA OM**

Museivisningar som kommunikation: översättning eller något annat?

Emma Kilpi
Tammerfors universitet
Fakulteten för kommunikationsvetenskap
Magisterstudier i flerspråkig kommunikation och översättningsvetenskap
Inriktning, svenska
Pro gradu
Maj 2018

Tampereen yliopisto
Monikielisen viestinnän ja käännöstieteen maisteriopinnot (ruotsin kääntäminen)
Viestintätieteiden tiedekunta

KILPI, EMMA: Gustav Vasas skulder brukar jag inte prata om. Museivisningar som kommunikation: översättning eller något annat?

Pro gradu -tutkielma, 69 sivua + liitteet (3 kpl) + suomenkielinen lyhennelmä 13 sivua
Toukokuu 2018

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan opastettuja kierroksia viestinnällisinä tilanteina. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten oppaat suunnittelevat opastetut kierroksensa, millaisiin asioihin he kiinnittävät huomiota pitäessään kierroksia erilaisista kulttuuritaustoista tuleville kävijöille ja miten he toimivat tilanteissa, joissa kielitaito ei riitä. Lisäksi tarkoituksena on vertailla saman oppaan suomeksi ja jollain vieraalla kielellä pitämiä kierroksia ja selvittää, voiko vieraskielistä kierrosta tai osaa siitä pitää suomenkielisen kierroksen käännöksenä.

Tutkimus on toteutettu Hämeen keskiaikaisessa linnassa, ja tutkimusaineisto on kerätty kyselytutkimuksella sekä nauhoittamalla autenttisia opastettuja kierroksia. Kierrosten vertailukelpoisuuden varmistamiseksi nauhoitukset rajattiin koskemaan ainoastaan niin sanottuja tasatuntikierroksia, joille voi osallistua kuka tahansa pääsylipun ostanut kävijä. Näin ollen tutkimuksen ulkopuolelle jätettiin ennakkoon varatut kierrokset sekä kaikki linnassa tarjottavat erikoiskierrokset.

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys jakautuu kahteen osaan, viestintään ja kääntämiseen. Viestintäosassa viitekehystenä käytetään kommunikaatiostrategioita, erityisesti Claus Færchin ja Gabriele Kasperin (1983a) luomaa kommunikaatiostrategioiden jaottelua. Kommunikaatiostrategiat ovat keinoja, joiden avulla kielenkäyttäjä pääsee eteenpäin tilanteessa, jossa hänen kielitaitonsa ei syystä tai toisesta riitä ilmaisemaan haluttua asiaa. Færchin ja Kasperin jaottelussa viestintätilanne jaetaan suunnittelu- ja toteutusvaiheeseen, ja näiden vaiheiden aikana käytettävät kommunikaatiostrategiat eri kategorioihin sen mukaan, onko kielenkäyttäjän tarkoituksena välttää ongelmia tuottava aihe, sana, rakenne tai muu kielellinen elementti, vai yrittää selvittää tilanteesta olemassa olevia kielellisiä resursseja käyttäen. Teoriaosuuden toinen osa käsittelee kääntämistä: mitä kääntäminen on, miten se määritellään ja mistä käännöksen tunnistaa käännökseksi.

Tutkimuksessa selvisi, että oppaat käyttävät hyvin moninaisia keinoja kierroksia suunnitellessaan ja pitäessään, mutta myös yhteneväisyyksiä on havaittavissa. Opastaessaan vahvalla vieraalla kielellä oppaat kokivat ottavansa yleisön huomioon paremmin, kun taas heikolla kielellä pidetyillä kierroksilla oppaan oma kielitaito nousi tärkeimmäksi. Myös erikieliset opastukset vaihtelivat oppaan mukaan: osalla oppaista erikieliset kierrokset olivat hyvinkin samanlaiset, kun taas osalla asiat ja niiden esittämistapa sekä -järjestys vaihtelivat paljonkin.

Avainsanat: guidning, guidad tur, kommunikationsstrategier, översättning

Innehåll

1 Inledning.....	1
1.1 Syfte.....	3
1.2 Material och metod.....	4
1.3 Tidigare forskning	9
1.4 Allmänt om Tavastehus slott som arbetsplats och om slottets guideutbildning	11
1.4.1 Kvalifikationskrav för museiguider.....	11
1.4.2 Guideutbildning.....	12
1.4.3 Visningar på Tavastehus slott	14
2 Kommunikation och översättning	14
2.1 Museivisningar som kommunikation	15
2.1.1 Kommunikationens faser.....	16
2.1.2 Kommunikationsstrategier	17
2.2 Vad är översättning?	22
2.2.1 Olika sätt att översätta	26
2.2.2 Översättning eller tolkning?	28
2.3 Nya synpunkter på översättning	28
3 Resultat och analys	31
3.1 Enkätundersökningen	31
3.1.1 Bakgrundsinformation.....	32
3.1.2 Planering av visningar	34
3.1.3 Val av strategier under visningen.....	37
3.2 Inspelningarna	45
3.2.1 Översättning eller inte?.....	45
3.2.2 När språkkunskaperna inte räcker till.....	53
3.2.3 Kulturbundet innehåll och specialterminologi	56
4 Sammanfattande diskussion	60
Källförteckning.....	66
Bilagor	70
Bilaga 1. Enkät till Tavastehus slotts slottsguider	70
Bilaga 2 Intervjufrågor till slottets fast anställda personal	73
Bilaga 3 Tavastehus slotts platsannons.....	74

1 Inledning

Alla människor stöter på översättningar varje dag: vi köper varor vars varudeklarationer har skrivits på olika språk, och på kvällen sitter vi på soffan och njuter av Solsidan, Masterchef Australia eller MacGyver – alla textade på finska. Innan vi lägger oss, läser vi skönlitteratur som kanske ursprungligen har skrivits på något annat språk. Som Kolehmainen, Koskinen och Riionheimo (2015:393) konstaterar, är finländares liv fullt av översättningar – även om vi ofta inte märker det själva. När vi tänker på situationer där vi stöter på översättningar tänker vi ofta på just sådana här situationer som ovan beskrivs, och då har vi en traditionell syn på översättning: bakom den översatta texten finns en människa som kallar sig översättare och som bedriver översättningsverksamhet i en mindre eller större skala. Den här personen har fått ett uppdrag att förmedla på ett språk något som redan har uttryckts på ett annat språk, och förhoppningsvis även fått betalt för översättningsarbetet.

Traditionellt har översättningen alltså setts som en professionell och medveten verksamhet. Under den senaste tiden har begreppet *översättning* dock utvidgats och forskare har så småningom börjat se översättning i sådana situationer där det inte är fråga om översättning i sin traditionella betydelse: människor som talar mer än ett språk kan ”översätta” ett och annat i sitt vardagliga liv utan att ens nödvändigtvis märka det själva. Finland har också blivit ett mångkulturellt land och ett alltmer populärt besöksmål för turister. Därför uppstår det ännu oftare situationer i människans vardagliga liv där man måste uttrycka sig på två eller flera olika språk – antingen skriftligt eller muntligt. Samma trend finns förstås överallt i världen, och Bassnett (2014:1) beskriver 2000-talet som ”the great age of translation”. Kinnunen (2015:315) konstaterar i sin tur att förmågan att översätta eller tolka har blivit en allmän färdighet i samhället. Tänk till exempel när polisen stannar en bil och ber föraren att visa sitt körkort, men får sedan veta att föraren inte pratar finska. Vad gör polisen när hen uttrycker sitt tidigare yttrande på ett annat språk? När hissen inte fungerar som den ska måste serviceteknikern skriva en lapp för att ingen ska använda hissen och fastna i den. Vad gör serviceteknikern när hen skriver ”Använd ej hissen!” även på engelska för att den amerikanska familjen på fjärde

våningen ska förstå att man tillsvidare får ta trapporna? I båda dessa två situationer uttrycks samma meddelande på två eller flera olika språk, men den som då fungerar som översättare är inte någon professionell översättare, och möjligen inte ens är medveten om att det som hen gör är översättning.

I den här pro gradu-avhandlingen undersöker jag en sådan här situation som traditionellt inte uppfattas som översättning, men där ändå en viss typ av information återges på flera olika språk. På museer och andra besöksmål runtom i världen arrangeras det olika slags musei- och utställningsvisningar varje dag. Om en och samma guide håller visningar på flera olika språk, kan detta ses som en typ av översättning, och hur definierar man om det är fråga om översättning eller inte? Jag är också intresserad av museivisningar i allmänhet som kommunikativa situationer, exempelvis de val som guider gör när de guidar: hur löser guiden eventuella språkliga problem under sin visning, och hur behandlar hen kulturbundna eller på något annat sätt svåra eller främmande begrepp?

För att få svar på dessa frågor jämför jag innehållet i visningar som museiguider håller på finska och på något främmande språk. Jag har också gjort en enkätundersökning om bland annat hur museiguider planerar sina visningar och löser problem som uppstår i planeringsfasen och i själva visningssituationen. Som forskningsobjekt har jag valt guider och deras visningar på Tavastehus slott. Det museet valde jag eftersom jag anser att det är ett intressant ställe med tanke på forskning i museivisningar. Slottets fastanställda personal som ansvarar för guidningsverksamheten har gett guider mycket fria händer att planera och genomföra sina visningar. Guiderna deltar i en gemensam utbildning och får material att läsa, men sedan får varje guide själv bestämma vad hen vill berätta om, hur hen berättar och hur hen tar hänsyn till visningens deltagare – eller gör hen det över huvud taget. Detta gör att mitt undersökningsmaterial är både autentiskt och varierande till skillnad från sådana museivisningar som följer ett visst manus som kommer utifrån och som guiden har fått lära sig utantill. Med andra ord är de val som guiden har gjort när hen har planerat sina visningar också hens egna.

1.1 Syfte

Syftet med den här undersökningen är att forska i museivisningar som kommunikativa situationer och framför allt att ta reda på om det finns något som kan kallas *översättning* mellan en guides visning på finska och på något främmande språk eller om det hellre är fråga om något annat kommunikativt fenomen.

Mina forskningsfrågor är:

1. Hur planerar guider sina visningar, och vilka saker tar de hänsyn till när de planerar sina visningar?
2. Finns det sådana likheter mellan en guides visningar på finska och på något annat språk att man kan säga att det finns översättning i dem? Om inte, vad kan det vara fråga om i så fall?
3. Hur löser guider problem som uppstår när deras språkkunskaper inte räcker till eller när visningen innehåller kulturbundna begrepp eller specialterminologi?

Med hjälp av dessa frågor är det möjligt att få en helhetsbild av fenomenet *guidning*. Denna helhetsbild omfattar både planeringsfasen, som innehåller informationssökning, tillägnande av väsentlig terminologi, eventuell planering av visningens schema samt eventuellt hänsynstagande till saker som kan påverka visningen, och genomförandefasen, det vill säga själva visningssituationen.

Den här undersökningens syfte är inte att bedöma hur bra, dåliga eller intressanta de slottvisningar som jag har spelat in är, eller analysera deras innehåll ur någon annan än språklig synvinkel. Det är inte heller meningen att fästa uppmärksamhet vid eventuella språk- eller sakfel som guiderna gör. De exempel som har tagits ur de inspelade visningarna är dock direkta citat, vilket betyder att jag inte har korrigerat, redigerat eller finslipat dem på något sätt.

Min undersökning är viktig eftersom detta fenomen mig veterligen inte forskats ur denna synvinkel. Guidning och guidade visningar har i allmänhet inte undersökts särskilt mycket än. Denna undersökning är något nytt, fräscht och förhoppningsvis även

spännande och diskussionsväckande och kan kanske inspirera andra studenter eller forskare att börja forska i ett liknande tema.

1.2 Material och metod

Mitt undersökningsmaterial består av två delar: enkäter och de visningar som jag har spelat in. Först gjorde jag en enkätundersökning som slottsguiderna på Tavastehus slott fick svara på. Denna undersökning gjorde jag för att få reda på bland annat hur mycket och hur medvetet guiderna har planerat sina visningar och vilken relation guiderna anser att deras visningar på främmande språk har till visningar på finska. Jag ville också få en uppfattning om vilka saker som kan påverka de resultat som jag får, till exempel allmänna språkkunskaper i de språk som guider använder när de guidar. Jag gjorde enkätundersökningen i början av mars 2016 och sände enkäterna per e-post till alla guider som har arbetat på Tavastehus slott under sommaren 2014 och framåt. I maj 2016, alltså kort efter att jag hade genomfört enkätundersökningen, rekryterade Tavastehus slott fyra nya guider som arbetade på slottet när jag spelade in visningar där. Jag hade tänkt att de som deltar i den senare delen av undersökningen skulle vara ett urval av den grupp som deltog, eller hade en chans att delta, i enkätundersökningen. Eftersom de nya guiderna hade en möjlighet att delta i inspelningarna valde jag att sända enkäterna också till dem. Sammanlagt var det 16 guider som fick enkäterna, och av dessa var det 11 guider som lämnade in sina svar.

Enkäterna genomfördes på finska, som är arbetsspråket på Tavastehus slott, och de bestod av 13 frågor, varav åtta frågor var öppna och fem var frågor med färdiga svarsalternativ. Dessa fem frågor var dock inte helt slutna: i tre av dessa frågor var det möjligt att svara med egna ord genom att välja alternativet *något annat*, och i två frågor fick man först välja antingen *ja* eller *nej* och sedan motivera sitt val. Eftersom guiderna har fått relativt fria händer att planera sina visningar ansåg jag att öppna frågor skulle fungera bäst – det är väl möjligt att det inte skulle finnas tillräckligt noggranna och bra färdiga svarsalternativ när det inte finns något ”officiellt” sätt att planera sin visning. Dessutom ville jag inte att mina frågor eller svarsalternativ skulle vara för ledande utan meningen var att guiderna fritt skulle få berätta hur de tänker och tycker. Den här första delen av

undersökningen är kvantitativ till sin natur, och resultaten presenteras i avdelning 3.1 *Enkätundersökningen*. Själva enkäten finns som bilaga i slutet av denna avhandling (Bilaga 1).

Under juli och augusti 2016 samlade jag in den senare delen av undersökningsmaterialet, det vill säga spelade in visningar på Tavastehus slott. Jag gjorde inspelningarna med hjälp av en Digital Voice Recorder-inspelningsapparat. Jag spelade in endast ljudet och filmade alltså inte visningar, eftersom jag bara är intresserad av visningens språkliga innehåll och inte till exempel guidens kroppsspråk eller ansiktsuttryck. Jag spelade in två visningar med varje guide: en på finska, och en på något annat språk, som valdes helt slumpmässigt. Eftersom det oftare erbjöds visningar på engelska än visningar på andra språk blev det så att mitt inspelade material enbart består av visningar på finska och engelska.

Att delta i den här delen av undersökningen var helt frivilligt. Av nio guider var det sju som lät sina visningar spelas in, men en av dem hann bara spela in en visning, vilket gjorde att den här guiden fick uteslutas eftersom det inte fanns en annan visning att jämföra den första visningen med. Dessutom kunde jag inte ta med en guides visningar, eftersom två deltagare i hans finskspråkiga visning kraftigt styrde visningens naturliga gång med sina frågor och egna erfarenheter. Att fråga och diskutera är förstås helt acceptabelt under en museivisning och en viktig del av den, men i det här fallet var det nästan mer fråga om en frågetimme än en strukturerad visning, och den är troligen inte särskild jämförbar med en vanligare typ av visning som styrs av visningens guide. Sammanlagt är det alltså fem guider vars visningar jag undersöker här.

I den här undersökningen utgår jag från att den finskspråkiga visningen är den som har planerats allra först. Detta motiverar jag med det att guiderna enligt Tavastehus slotts platsannons (se Bilaga 3) börjar sitt arbete i början av maj, och enligt slottets hemsida erbjuds det endast finskspråkiga visningar då. Visningar på andra språk börjar först i juni (engelska) och i juli (svenska, tyska). Finskan är också slottets arbetspråk, vilket betyder att till exempel guideutbildningen sker i sin helhet på finska. Därför kan det antas att det är just den finskspråkiga visningen som guiden börjar planera allra först.

Det kan påstås att muntliga museivisningar som inte följer något färdigt manus är mycket situationsbundna och därför inte kan jämföras eller undersökas på det sättet att man endast spelar in en visning per språk. Även om olika visningar av en och samma guide skulle innehållsligt vara lika varandra, finns det nödvändigtvis inte två visningar på samma språk som skulle vara *exakt* likadana. Till exempel kan visningsdeltagare påverka visningens gång, som jag fick ett exempel på när jag lyssnade på de inspelade visningarna och fick utesluta en guide på grund av mycket aktiva visningsdeltagare. I ett besöksmål som Tavastehus slott kan en guide dock hålla flera visningar under en arbetsdag, vilket gör att antalet visningar per guide lätt kan överskrida 100 under en sommar och 150 under ett helt år. Det skulle vara naivt att tro att alla dessa visningar skulle vara så pass annorlunda att de inte alls skulle kunna jämföras. Vi kan därför anta att guiden har ett mer eller mindre detaljerat manus i minnet som hen följer, även om manuset inte skulle ha kommit utifrån, till exempel från chefen.

På Tavastehus slott hålls så kallade allmänna visningar som kan jämföras med varandra. I dessa visningar består publiken av finska eller utländska besökare som av en slump har hamnat i samma visning. Detta gör att grupperna vid dessa visningar är mer heterogena än vid sådana visningar som har bokats på förhand. Om jag inte hade tänkt igenom valet av materialet, skulle jag kanske ha spelat in en visning på finska med en grupp sjuåringar och en visning på engelska där alla deltagare är professorer i historia, och jämfört sedan dessa med varandra. Jämförelsen hade med all sannolikhet vållat svårigheter eftersom målgrupperna är så olika.

I början följde jag med på visningar och spelade in dem själv. Efter att jag hade spelat in några visningar uppstod det dock ett problem. Jag gjorde inspelningarna när jag själv hade ledigt från arbetet, och efter att jag hade spelat in några visningar kunde det hända att det bara hölls sådana visningar som jag redan hade spelat in, eller att det mest var sådana guider på plats vars visningar jag redan hade deltagit i, vilket resulterade i att jag kunde vara flera timmar på slottet utan att få någonting gjort. För att effektivisera insamlingen av materialet och för att lyckas få tillräckligt mycket undersökningsmaterial innan vintersäsongen började och visningar på främmande språk tog slut lämnade jag inspelningsapparaten samt dess användningsinstruktioner på Tavastehus slott, och de

guider som ville delta i undersökningen kunde spela in sina visningar själva. Flera guider tyckte att en liten apparat i skjortfickan var lättare att glömma än en annan person som står bredvid och spelar in hela tiden, vilket gjorde att det kändes lättare för guider att slappna av och inte tänka på att allt som de säger spelas in.

Detta insamlings sätt har förstås också sina nackdelar. Jag vet inte helt säkert hur visningssituationen har varit och om det har hänt något avvikande under visningen som har påverkat den. När jag inte har deltagit i visningen kan jag alltså inte veta till exempel hur stor visningsgruppen har varit och om vissa rum har varit stängda för allmänheten eller reserverade av en annan grupp. I det inspelade materialet kunde man dock dra vissa slutsatser: under en visning på engelska kom det till exempel fram att gruppen bestod av några finskspråkiga besökare och deras engelskspråkiga gäster, och under en annan visning konstaterade guiden att de inte kan besöka ett visst rum eftersom det är stängt på grund av en privat tillställning. I en inspelning saknades det några minuter från slutet av visningen. Den guide vars inspelning det var fråga om hörde av sig senare och berättade att hen hade haft inspelningsapparaten i skjortfickan och att hen av misstag hade tryckt på någon knapp, vilket orsakade att inspelningen hade avbrutits och apparaten hade börjat spela en tidigare inspelad visning.

De slottsbesökare som deltog i de inspelade visningarna fick oftast inte veta att visningen spelas in och används i en undersökning. Jag anser att besökare nödvändigtvis inte behövde veta det, särskilt när det var fråga om en offentlig plats (se TENK 2009:7). Det skulle också ha varit möjligt att deltagarna inte hade vågat fråga eller prata någonting under visningen om de skulle ha vetat att visningen spelas in. När jag själv följde med i visningarna bar jag dock Nationalmuseums id-kort och stod ofta bredvid guiden med inspelningsapparaten i handen, så det var lätt att se att jag inte var någon vanlig slottsbesökare. Under en inspelning kunde jag höra två besökare diskutera hur konstigt det är att ”det alltid behövs två guider på en visning”, vilket avslöjar att besökarna kanske inte alltid anade vilken roll jag egentligen hade under visningen.

Jag transkriberade visningarna för att bättre kunna jämföra dem. Jag transkriberade visningarna i sin helhet, det vill säga också publikens frågor och guidernas svar eftersom

det ofta var svårt att veta var svaret slutar och den ”vanliga” visningen börjar. Sammanlagt hade jag 7 timmar, 15 minuter och 41 minuter material att transkribera, vilket motsvarar 118 sidor transkriberad text.

För att skydda guidernas identitet har jag valt att behandla en enskild guides enkätsvar och den information som jag har fått från inspelningarna separat. I den delen av denna avhandling som handlar om de inspelade visningarna har jag valt att nämna varje guide med en löpande bokstav: guide A, guide B, guide C, guide D och guide E, och i den delen av denna avhandling där jag presenterar enkätundersökningens resultat har jag nämnt guiderna med löpande nummer: guide 1, guide 2 och så vidare. Bokstäverna och numren valde jag helt slumpmässigt, vilket betyder att guide A och guide 1 eller guide B och guide 2 nödvändigtvis inte är samma personer. Jag jämför inte innehållet i visningar från olika guider med varandra. Som det redan har konstaterats har guiderna på Tavastehus slott inte något färdigt visningsmanus, vilket gör att de olika guidernas visningar kan variera rätt mycket beroende på guidens utbildning, språkkunskaper, egna intressen och så vidare. Därför är det inte heller ändamålsenligt att jämföra dem med varandra.

Det är också viktigt att komma ihåg att alla skillnader mellan en guides visningar nödvändigtvis inte beror på guidens egna val utan kan bero på externa faktorer. Det är möjligt att det hålls flera visningar samtidigt och en annan grupp redan har ”reserverat” ett visst rum (Aarnipuu 2008:158) eller att delar av slottet har stängts till exempel på grund av en privat tillställning. Några rum i Tavastehus slott, till exempel slottets medeltida toalett, är dessutom så små eller svårtillgängliga att man inte kan besöka dem med en stor visningsgrupp.

Den delen av analysen som tar fasta på visningarna är både kvalitativ och kvantitativ till sin natur. En del av frågorna i enkäten har som avsikt att avslöja hur många som gör på ett visst sätt, medan meningen med en del av frågorna är att ta reda på hur många olika alternativ det finns. Den delen som handlar om inspelade visningar är mer kvalitativ till sin natur. Min mening är att ta reda på om det finns sådana punkter under visningarna som kan anses innehålla översättning, och om inte, definiera vilket annat kommunikativt fenomen det kan vara fråga om.

1.3 Tidigare forskning

De tre kärntemana i denna undersökning är guidning, kommunikation och översättning, särskilt den typ av översättning som utförs av någon som inte har utbildat sig till översättare och som agerar i en situation som traditionellt inte har uppfattats som översättningssituation. Dessa tre teman har forskats separat, men mig veterligen inte tillsammans så som jag gör i den här undersökningen. Här går jag igenom vad det är för typ av forskning som kan knytas till min undersökning.

Som sagt har icke-professionella översättnings- och tolkningssituationer inte forskats särskilt mycket än. Enligt Kolehmainen, Koskinen & Riionheimo (2015:373) passar forskning av situationell och osystematisk *naturlig översättning* inte särskilt bra in i en forskningstradition där man har forskat i översättningar och källtexter i sin helhet. Kolehmainen, Koskinen & Riionheimo fortsätter att situationer där det finns något slags translatorisk verksamhet inte heller forskats inom språkvetenskap eftersom de hellre har ansetts som en del av översättningsvetenskap (2015:373). Problemet med forskningen inom detta område verkar alltså vara att området ligger på gränsen mellan två (eller flera) vetenskapsområden, det vill säga så pass långt ifrån forskningens och vetenskapens kärna att man har sett det som ett slags ”grått område”. Forskare vet inte riktigt om området fortfarande hör till deras eget vetenskapsområde eller inte.

En stor del av forskningen inom detta område har handlat om situationer där till exempel ett barn tolkar mellan sin förälder och en tjänsteman eller när en språkkunnig sjuksköterska tolkar mellan en läkare och dess patient. En forskare som har varit insatt i människans naturliga förmåga att översätta är Brian Harris som också anses vara den forskare som först använde begreppet *naturlig översättning*. Han definierar *naturlig översättning* som ”översättning som sker i vardagliga situationer och som görs av tvåspråkiga människor som inte har någon översättarutbildning” (Harris 1975). Enligt Harris har alla tvåspråkiga människor en medfödd förmåga att översätta, och eftersom lingvistikens omfattar all tänkbar språkanvändning borde översättningsvetenskapen också omfatta naturlig översättning (Harris 1975).

Jag har inte fått veta att någon annan skulle ha forskat i museivisningar ur översättningsvetenskaplig, eller ens språklig synvinkel. En stor del av den forskning som har utförts om museivisningar har haft en mer museipedagogisk synvinkel, och majoriteten av forskningen är på magisternivå. I allmänhet har museivisningar inte forskats särskilt mycket över huvud taget. Detta kan bero på att museivisningar å ena sidan kan ha setts som en självklar del av museiverksamhet och att de därför inte har dokumenterats så noggrant (Salo 2010:3). Å andra sidan är verksamheten kring museivisningar något relativt nytt. I början kunde det vara vaktmästarens uppgift att presentera museet för besökare. (Lamminen & Tornberg 2010:13.)

I Finland har museivisningar, eller närmare sagt slottsvisningar, forskats bland annat av Petja Aarnipuu (2008) som i sin doktorsavhandling i folkloristik har undersökt hur slottsguider på Åbo slott berättar om slottet som utrymme och vad slottet, som har restaurerats mycket på 1900-talet, självt förmedlar. Även om Aarnipuu har spelat in visningar på både finska och svenska, tar han inte ställning till eventuella skillnader mellan dessa visningar.

Museivisningar på Tavastehus slott har också undersökts av Mari Vadén (2016) som i sin pro gradu-avhandling forskade i hur identitetsarbetet och utvecklingen i kulturarvsprocessen syns i slottsvisningar. Vadén undersökte detta med hjälp av intervjuer med 11 tidigare slottsguider, nio inspelade slottsvisningar samt tidningsartiklar om Tavastehus slott. Den här undersökningen är tillsvidare den enda som handlar om Tavastehus slott men inte ur ett historiskt perspektiv. Annars har forskningens tyngdpunkt legat till exempel på byggnadshistoria eller vardagslivet på slottet. Att man inom forskningen mest har koncentrerat sig på Tavastehus slott som en historisk byggnad är helt förståeligt. Det är fråga om ett av Finlands få medeltida slott, som dessutom har haft flera olika roller under dess 700-åriga historia.

1.4 Allmänt om Tavastehus slott som arbetsplats och om slottets guideutbildning

Om inte någon annan källa anges baserar sig all information som jag presenterar här på en e-postintervju med Tavastehus slotts servicekoordinator Terhi Kiskonen och vikarierande evenemangsproducent Jyrki Nissi (2016). Intervjufrågorna finns som bilaga i slutet av den här avhandlingen (Bilaga 2). Dessutom har jag använt Tavastehus slotts platsannons från våren 2016 som källa (Bilaga 3).

1.4.1 Kvalifikationskrav för museiguider

Museiverket/Finlands Nationalmuseum rekryterar nya museiguider till Tavastehus slott inför varje sommarsäsong. Antalet sökande varierar relativt mycket beroende på var platsannonsen publiceras. Om den publiceras endast på Museiverkets hemsida och möjligen sprids via olika högskolors e-postlistor, är det ungefär 50 sökande. Om platsannonsen publiceras även på *mol.fi* är antalet sökande större, till och med över 100. De flesta sökande är högskolestudenter eller människor som redan har blivit färdiga med sina högskolestudier, och man kan alltså konstatera att de som söker arbete på Tavastehus slott är relativt högutbildade. De populäraste huvudämnena bland sökandena är språk, historia, arkeologi och etnologi.

Enligt slottets platsannons från 2016 (Bilaga 3) ska hen som vill arbeta som guide på Tavastehus slott kunna guida på antingen finska eller svenska och dessutom på minst två andra språk varav ett ska vara antingen finska, svenska, engelska, tyska eller ryska. Kunskaper i andra språk, till exempel spanska och franska, uppskattas, men det är inte nödvändigt att varje år rekrytera guider med dessa mer sällsynta språk. Med andra ord ska guiden kunna tala minst tre olika språk så bra att hen kan guida slottsbesökare på dessa språk.

Eftersom det är viktigt att guiden verkligen kan tala de språk som hen har angett att kunna tala, testas språkkunskaperna i samband med anställningsintervjun så att några av

frågorna ställs på de språk som sökanden har angett i sin ansökan. Dessutom ska sökanden visa att hen är intresserad av historia och förmögen att förstå slottets 700-åriga historia och slottets historiska betydelse även i ett större sammanhang. Därför är studier i historia, arkeologi eller museologi starkt meriterande, men inte ett krav. Att ha tidigare erfarenheter av guidning eller annat arbete inom museibranschen är också en fördel, såsom erfarenhet inom kundservice. Sökanden ska också ha erfarenheter av att uppträda inför publik och ha tillräckligt bra sociala färdigheter för att kunna sköta sitt arbete.

1.4.2 Guideutbildning

Det finns ingen utbildning för museiguider i Finland, vilket gör att man i princip inte kan utbilda sig till (musei)guide till exempel i en yrkesskola eller vid en yrkeshögskola. Enligt Venäläinen (2009:9) skulle en gemensam utbildning för alla museiguider vara svår att arrangera, eftersom guider på olika museer och i andra besöksmål inte bara är experter på guidning utan också behöver utmärkta kunskaper i sitt eget specialområde, och dessa specialområden kan variera mycket beroende på vilket tema ett museum har. En museiguide som arbetar på Tavastehus slott och en annan museiguide som arbetar på Tammerfors stadsmuseum eller Designmuseet behöver antagligen ha en mer eller mindre gemensam uppfattning om hur man ska använda sin röst och prata intresseväckande, men det som de egentligen talar om när de guidar på vart sitt museum skiljer sig väl rätt mycket från varandra. Därför ansvarar varje museum eller besöksmål självt för utbildningen av sina guider.

Tavastehus slott arrangerar obligatorisk utbildning för alla gamla och nya guider innan sommarsäsongen börjar. Utbildningen består av föreläsningar om slottets historia, visningar som hålls av slottets mer erfarna guider samt en introduktion till slottets utställningar. Guiderna får också praktisk övning på det sättet att de går igenom hela slottet tillsammans och guidar varandra turvis. Dessutom utdelas utbildningsmaterial, till exempel undersökningar skrivna av forskare som har specialiserat sig på just Tavastehus slott. Utbildningen avser alltså att öka guidernas kunskaper om slottet och dess historia. Under utbildningsdagarna får guiderna dock även bekanta sig med slottsguidens andra arbetsuppgifter, bland annat kassaarbete, biljettförsäljning och utställningsövervakning,

och får information om mer praktiska saker, till exempel hur man fyller i löneblanketten och hur Finlands Nationalmuseum, vars museifamilj Tavastehus slott är en del av, fungerar som organisation.

Med stöd av utbildningsmaterialet och de visningar som har ingått i guideutbildningens schema får varje guide själv planera sin egen visning. Detta motiveras med att om samma besökare besöker slottet flera gånger kan hen uppleva slottet på flera olika sätt när visningen inte är exakt densamma varenda gång. Slottets fastanställda personal deltar dock i varje guides visning under sommaren och kontrollerar att det som guiden berättar om stämmer och är sant. Som Vadén (2016:22–23) skriver kan det ibland hända att en guide av misstag använder någon felaktig detalj i sin visning, och denna detalj börjar sedan sprida sig bland guiderna när de diskuterar med varandra och kanske hör delar av varandras visningar.

I guideutbildningen ligger huvudvikten på de finskspråkiga visningarna. Slottets fastanställda personal förväntar att guiderna själva *översätter* (ett direkt citat ur intervjun, min kursivering) sin finskspråkiga visning till andra språk. Denna detalj är intressant för min undersökning: de val som guiderna har gjort när de har planerat sin visning på något annat språk är guidens egna, vilket gör att olika guider har kunnat lösa en och samma typ av problem på olika sätt. Enligt Penttinen (2009:12) är det sällan man tar upp visningar på andra språk i guideutbildningen: av 147 museiguider som deltog i Föreningen för museipedagogik Pedaalis undersökning var det endast 27 (drygt 18 %) som hade fått något slags utbildning eller handledning om hur man guidar besökare på främmande språk. Orsaken till detta kan till exempel vara att de som ansvarar för museiguidernas utbildning kanske inte ens har tänkt på att visningar på olika språk skulle skilja sig från varandra eller innehålla element som inte är bekanta för mottagaren, eller att inhemska och utländska besökare skulle ha olika behov. När man själv är insatt i något specialområde, kan det vara lätt att inte komma ihåg att det som är mycket bekant och lätt för en själv kanske inte är det för någon annan.

1.4.3 Visningar på Tavastehus slott

Tavastehus slott har flera olika slags visningar. Varje heltimme hålls allmänna, kostnadsfria visningar som varar ungefär 45 minuter. Under vintersäsongen, från mitten av augusti till slutet av maj, hålls dessa visningar endast på finska. Under sommarsäsongen hålls allmänna visningar även på engelska, svenska och tyska. Även om guiderna bär på medeltida kläder på veckosluten under sommarsäsongen, är dessa visningar inte dramatiserade, vilket betyder att guiderna inte låtsas att visningen sker i en annan tid eller verklighet. Detta betyder att guiden till exempel använder sitt eget namn och agerar i sin guideposition och inte till exempel låtsas vara slottets hantverkare som presenterar sitt 1400-talsliv på slottet för publiken. Om man besöker slottet med en grupp eller om man vill beställa en visning på något annat språk än finska under vintersäsongen, ska man boka visningen på förhand och betala en visningsavgift.

Utöver allmänna visningar och utställningsvisningar har slottet även olika slags specialvisningar. Under vintersäsongen kan man beställa ”mörka visningar”, vilket betyder att visningen sker på kvällen; det är helt mörkt i slottet under visningen, slottet har dekorerats med små värmeljus och guiden berättar till exempel om medeltida dödsstraff och bödelns arbetsuppgifter. Det finns också en specialvisning som heter *Kolot ja kolkat* där besökare får möjlighet att besöka de delar av slottet som vanligen hålls stängda för allmänheten. Dessutom finns det även gustavianska visningar där man bekantar sig med 1700-talets sällskapsliv och kostymer. För daghem finns det dramatiserade sagovisningar där slottets piga, dräng eller någon annan arbetare berättar om sitt liv på Tavastehus slott. (Tavastehus slotts hemsida 2016.)

2 Kommunikation och översättning

I detta kapitel presenterar jag den teoretiska referensramen för min undersökning. Jag har indelat kapitlet i två större delar. I avdelning 2.1 *Museivisningar som kommunikation* behandlar jag begreppet *kommunikation*, presenterar kommunikationens två faser och

kommunikationsstrategier som en (främmandespråks)talare använder när hen stöter på problem i kommunikationen. De två faserna i kommunikationen samt de kommunikationsstrategier som jag presenterar här och använder i min undersökning är hämtade från Claus Færch och Gabriele Kasper (1983a). Motiveringen till valet av Færch & Kaspers strategi ger jag i avsnitt 2.1.2 *Kommunikationsstrategier*. De ursprungliga, engelskspråkiga begreppen som rör sig om Færch & Kaspers strategi finns inom parentes efter varje svenskspråkig begrepp.

I avdelning 2.2 *Vad är översättning?* går jag in på begreppet översättning och förklarar hur översättning definieras och vad som är kännetecknande för en översättning. Jag tar också upp att det finns flera olika sätt att översätta, vilket gör att det ibland kan vara svårt att se sambandet mellan en text och dess översättning. I slutet av detta kapitel, i avdelning 2.3 *Nya synpunkter på översättning*, tar jag upp att gränsen mellan översättning och vanligt textförfattande eller kommunikation inte alltid är så klar. I den avdelningen presenterar jag bland annat Kristina Jämtelids parallellskrivningsmodell (2002) där sluttextern baserar sig på en mängd skriftligt och/eller muntligt material utan att nödvändigtvis vara dess översättning.

2.1 Museivisningar som kommunikation

I allmänhet kan museivisningar som kommunikativa situationer variera rätt mycket, vilket betyder att de är mycket situationsbundna. Ibland kan det hända att det endast är guiden som talar under visningen, och kommunikationens andra part – en eller flera visningsdeltagare – inte deltar i kommunikationen på något annat sätt än som passiva mottagare. En annan gång kan visningsdeltagarna vara så aktiva att visningssituationen börjar likna en diskussion där det inte längre endast är guiden som bestämmer visningens riktning och innehåll. Som parter i samma kommunikativa situation är guiden och deltagarna inte jämställda: guiden förväntas vara den som styr visningens gång, och dessutom anses guiden vara i expertposition jämfört med visningsdeltagarna.

2.1.1 Kommunikationens faser

Færch & Kasper (1983a:23) delar all kommunikation in i två faser: *planeringsfas* (*planning phase*) och *genomförandefas* (*execution phase*). Avsikten med planeringsfasen är att skapa en plan enligt vilken talaren sedan agerar i en kommunikativ situation för att kunna nå sitt kommunikativa mål. Planeringsfasens resultat är således *en plan*. Færch & Kasper (1983a:22–23) anser att alla intellektuella processer är på något sätt planerade, men vissa av dem kan ha blivit så automatiska och undermedvetna att det känns som om det inte fanns någon planering bakom dem.

Det finns tre faktorer som påverkar planeringsfasen och planen som talaren skapar:

- 1) det kommunikativa målet
- 2) talarens kommunikativa resurser
- 3) talarens uppfattning om situationen (Færch & Kasper 1983a:27).

Med den första faktorn avses kommunikationens syfte och den andra faktorn talarens egen språkförmåga, det vill säga talarens språkkunskaper. Med den sistnämnda faktorn avses talarens uppfattning om samtalspartners språkförmåga. Vilket slags terminologi och strukturer ska man använda i kommunikationen för att bli förstådd? Med andra ord är det inte bara talarens egna språkkunskaper som påverkar hans språk, utan talaren anpassar sitt språk efter sin samtalspartners kunskaper på samma sätt som en modersmålstalare kanske anpassar sitt språk efter en språkinlärares språkkunskaper.

Talaren kan stöta på språkliga problem under både planerings- och genomförandefasen. De problem som uppstår under planeringsfasen handlar oftast om att språkanvändaren inser att hans språkkunskaper inte räcker till för att kunna nå det kommunikativa målet, eller börjar misstänka att det troligen kommer att uppstå problem i genomförandefasen. Dessa problem handlar alltså oftast om korrekthet, språkligt flyt och rädslan att misslyckas. Problem som talaren kan stöta på under genomförandefasen beror däremot oftast på att talaren inte kommer ihåg någonting som hen enligt planen skulle uttrycka, eller talaren hamnar i en situation där hans språkkunskaper inte räcker till, vilket med andra ord betyder att talaren saknar ord eller grammatiska regler för att kunna uttrycka

sig. Lösningar på dessa problem kallas *kommunikationsstrategier*. (Færch & Kasper 1983a:34.)

2.1.2 Kommunikationsstrategier

I den här undersökningen står språket i fokus. Begreppet *interimspråk* eller *inlärarspråk* syftar till en individuell varietet av målspråket som alla språkinlärare har. Användningen av interimspråket kan delas in i två kategorier: i den första kategorin känns språkanvändningen naturlig, och talaren tycker att kommunikationen är oproblematiske, och under den andra kategorin faller sådana situationer där språkanvändningen känns svår och problematisk (Færch & Kasper 1983b:xviii). I situationer som hör till den senare kategorin måste talaren hitta på strategier för att kunna komma över dessa problematiska situationer. Dessa strategier kallas *kommunikationsstrategier*, och de används alltså när talarens egna språkkunskaper av någon anledning inte räcker till (Færch & Kasper 1983b:xvii). Även om begreppet interimspråk oftast anknyter till andraspråksinläringen, kan det tillämpas också i sådana situationer där det är fråga om främmandespråksinläring och användning av främmande språk.

Begreppet *kommunikationsstrategi* användes för första gången av Larry Selinker i sin artikel *Interlanguage* (1972) (efter Corder 1983:15). Tarone, Cohen & Dumas (1983:5) ser kommunikationsstrategier som ”ett systematiskt försök att uttrycka sig i sådana situationer där talaren inte har utformat några passande, systematiska regler på målspråket”. Corder (1983:16) definierar i sin tur kommunikationsstrategier som “talarens systematiska teknik att uttrycka sig i en situation där hen stöter på ett problem”.

Det finns inte endast ett sätt att klassificera kommunikationsstrategier, utan de har undersökts och klassificerats av flera forskare inom detta område, bland annat de ovan nämnda Tarone, Cohen & Dumas (1983) och Corder (1983). I stort sett är deras klassificeringar mycket lika varandra. I dem alla delas strategierna in i två kategorier beroende på om strategin baserar sig på undvikande eller inte. Även om strategierna mestadels är desamma, nämns och kategoriseras de lite annorlunda beroende på forskaren. Jag har valt att använda Claus Færchs och Gabriele Kaspers modell (1983a) på

grund av dess tydlighet. Færch & Kasper är också de enda som särskiljer kommunikationens två faser och tar ställning till vilka kommunikationsstrategier som används i vilken fas.

Kommunikationsstrategier kan tillämpas på språkets fyra olika nivåer, vilket betyder att talaren kan lösa kommunikativa problem på fonologisk, morfologisk, syntaktisk eller lexikal nivå (Tarone, Cohen & Dumas 1983:5). På den fonologiska nivån behöver talaren kommunikationsstrategier exempelvis när hen inte kan uttala ett fonem som finns i målspråket men inte i hens modersmål. I den här undersökningen är det dock visningens innehåll och inte guidernas uttal som står i fokus, och det är därför inte meningen att undersöka de inspelade visningarna på fonologisk nivå. Ett exempel på ett morfologiskt problem och dess lösning är exempelvis att talaren kommer ihåg att verbet *tala* böjs *tala* – *talade* och börjar böja alla verb på samma sätt: **springade*, **skrivade*. Användningen av en kommunikationsstrategi på syntaktisk nivå är till exempel när talaren undviker att använda bisatser eftersom hen inte känner till ordföljden i bisatserna. På lexikal nivå används kommunikationsstrategier när ordförrådet inte räcker till, exempelvis när talaren berättar att hen såg *ett stort, brunt djur* springa över gatan utan att närmare precisera vilket djur det var fråga om.

Talaren har två möjligheter att övervinna ett språkligt problem. För det första kan hen försöka undvika en sådan situation genom att ändra sin plan. För det andra kan hen skapa en alternativ plan och försöka övervinna problemet med de resurser som hen har. Sålunda är det möjligt att indela kommunikationsstrategierna i två huvudkategorier som baserar sig på dessa två möjligheter: *reduktionsstrategier* (*reduction strategies*) och *genomförandestrategier* (*achievement strategies*). Færch & Kasper (1983a:36.)

Reduktionsstrategier kallas också *undvikande strategier*, och de kan delas in i två kategorier: *formella* (*formal reduction strategies*) och *funktionella reduktionsstrategier* (*functional reduction strategies*). Med formella reduktionsstrategier avses strategier där talaren undviker en situation där hens språkkunskaper inte räcker till genom att undvika att uttrycka sig otillräckligt eller felaktigt (Færch & Kasper 1983a:38). Detta betyder att talaren exempelvis undviker vissa ämnen, begrepp eller grammatiska strukturer som hen

inte kan eller som känns svåra och kan leda till felaktig språkanvändning. I visningssammanhanget tillämpas formella reduktionsstrategier exempelvis när guiden på förhand bestämmer sig för att inte besöka ett visst rum eller berätta en viss anekdot eftersom hen vet att hens språkkunskaper inte kommer att räcka till. Formella reduktionsstrategier hör till kommunikationens planeringsfas och kan tillämpas på språkets alla nivåer.

Funktionella reduktionsstrategier kan tillämpas i både planerings- och genomförandefasen, och de handlar om att talaren på något sätt ändrar sitt kommunikativa mål. Som funktionella reduktionsstrategier avses *undvikande av ämne (topic avoidance)*, *övergivande av ämne (message abandonment)* och *semantisk undvikande (semantic avoidance)*. *Undvikande av ämne* syftar till en situation där talaren försöker byta ämnet eller till och med inte reagerar på samtalspartnerns yttrande för att slippa tala om ett ämne som hen inte kan tala om eller som känns svårt (Tarone, Cohen & Dumas 1983:10). I en visningssituation kan det exempelvis hända att guiden försöker byta ämnet efter en fråga som känns svårt att svara på ett främmande språk eller låtsas att hen inte hör en fråga som ställs av en visningsdeltagare. Med *övergivande av ämne* avses situationer där talaren avbryter sitt yttrande när hen stöter på ett språkligt problem och förväntar att samtalspartnern kompletterar yttrandet (Færch & Kasper 1983a:44). Med *semantisk undvikande* menas att talarens yttrande skiljer sig en aning från det som hen skulle vilja säga eller som hen förväntas att säga (Tarone, Cohen & Dumas 1983:10). Yttrandet passar ändå in i kontexten och det är möjligt att hitta den ursprungliga tanken bakom yttrandet. Ett exempel på semantiskt undvikande är när samtalspartnern frågar ”Vad gjorde du i går?” och främmandespråkstalaren svarar ”Jag tycker om att simma” för att undvika användningen av imperfektum. Corders *anpassningsstrategier (message adjustment strategies* eller *risk avoidance strategies)* är mycket lika Færch & Kaspers reduktionsstrategier, men innehåller en fjärde strategi, *budskapsreduktion (message reduction)* som innebär att man uttrycker sig kortare eller mindre precist (Corder 1983:17).

Till skillnad från reduktionsstrategier baserar sig genomförandestrategierna inte på undvikande. Här är det snarare fråga om att talaren utvidgar sina resurser för att lösa

problemet i kommunikationen. Detta kan även leda till att talaren lär sig något nytt när det är fråga om att möta problemet och hitta en lösning för att kunna fortsätta sitt yttrande. Genomförandestrategierna kan tillämpas i både planerings- och genomförandefasen. De strategier som förekommer i planeringsfasen kallar Færch & Kasper (1983a:46) för *kompensatoriska strategier (compensatory strategies)*.

Av dessa strategier syftar *kodväxling (code switching)* till språkbyte: talaren försöker lösa problemet genom att byta det använda språket till sitt modersmål eller till ett annat språk Færch & Kasper (1983a:46). Med *inter- eller intralingval transfer (inter- or intralingual transfer)* menas att talaren lånar ett uttryck från ett annat språk och översätter (eller på något annat sätt anpassar) det till målspråket Færch & Kasper (1983a:46–47). Resultatet blir ofta en ordagrann översättning. Ett exempel på denna strategi är när en finsktalande svenskinlärare säger *isskåp ”jääkaappi”* i stället för *kylskåp*. Precis som i det föregående exemplet är det nästan alltid fråga om *negativ transfer*, vilket betyder att yttrandet inte är korrekt och accepterat i målspråket. Under den här kategorin räknas även sådana fall där talaren låter ett annat språk som ligger nära målspråket påverka sitt yttrande. Som strategi liknar transfer kodväxling, men skillnaden mellan dessa två är att yttrandet översätts direkt från talarens modersmål till målspråket, medan det i kodväxling används som sådant, det vill säga utan någon som helst översättning (Tarone, Cohen & Dumas 1983:11). I Tarone, Cohen & Dumas kategorisering finns det även en egen strategi för sådan transfer som kommer direkt från talarens modersmål, *transfer från modersmålet* (1983:5).

Dessutom finns det fyra strategier som baserar sig på interimspråket (eller också främmandespråket): *generalisering (generalization)*, *parafras (paraphrase)*, *nybildning (word coinage)* och *omstrukturering (restructuring)*. Det som är gemensamt för dessa fyra strategier är att de baserar sig på talarens existerande språkkunskaper: talaren löser problemet genom att använda andra ord, det vill säga genom att använda de språkkunskaper som talaren redan har.

Generalisering betyder att talaren använder ett uttryck som hen vanligen inte skulle använda i detta sammanhang exempelvis genom att använda ett överbegrepp. I en

visningssituation skulle det vara fråga om generalisering om guiden talade om *arbetare* i stället för att nämna några medeltida yrken. *Parafras* syftar i sin tur till att talaren uttrycket det som hen skulle vilja säga på något annat sätt. Detta betyder att talaren exempelvis kan använda beskrivning, uttrycka sig med andra ord eller ge ett exempel på det som hen menar. Med *nybildning* avses att talaren hittar på ett helt nytt språkligt uttryck som ersätter det som hen ursprungligen vill uttrycka. Den sista underkategorin, *omstrukturering*, syftar till en situation där talaren redan har börjat med en språklig formulering, men inser sedan att hen inte kommer att kunna slutföra sitt yttrande och försöker formulera om det genom att exempelvis använda ett annat verb i sitt yttrande. (Færch & Kasper 1983a:47–50.)

Förutom kodväxling, inter- och intralingval transfer och de strategier som baserar sig på interimspråket tar Færch & Kasper (1983a:50–51) också upp *kooperativa strategier* (*cooperative strategies*). Då meddelar talaren till sin samtalspartner på något sätt att hens egna språkkunskaper inte räcker till, och försöker sålunda få samtalspartnern att hjälpa till och komplettera yttrandet. Dessa försök kan vara direkta eller indirekta, vilket betyder att talaren kan be om hjälp eller erkänna att hen inte kan uttrycka sig, eller försöker få samtalspartnern att inse detta genom att exempelvis ha en längre paus. I Tarone, Cohen & Dumas modell omfattar denna strategi också att man slår upp ett obekant ord i ordboken, eller i vår tid använder exempelvis nätet som stöd (1983:10). I deras modell, till skillnad från Færch & Kaspers, har denna strategi dock kategoriserats som reduktionsstrategi. Om talaren låter sin samtalspartner komplettera de yttranden som hen själv inte kan, skulle detta kunna ses som undvikande.

Sist nämner Færch & Kasper *icke-verbala strategier* (*non-linguistic strategies*), som omfattar mimer, gester och imitation av olika ljud, till exempel när talaren börjar skälla för att få samtalspartnern att förstå att hen saknar ordet *hund*. Færch & Kasper konstaterar att icke-verbala strategier kan användas ensam, men de förekommer ofta tillsammans med en annan strategi och förstärker den. (Færch & Kasper 1983a:52.)

Förutom de kompensatoriska strategierna, som tillämpas i planeringsfasen, finns det också en annan kategori av strategier inom genomförandestrategierna. Dessa är *strategier*

för att minnas (retrieval strategies). Dessa strategier kommer fram i genomförandefasen och gäller situationer där talaren inte kommer ihåg något som hen enligt planen skulle uttrycka. (Færch & Kasper 1983a:52.) I den här undersökningen kan dessa strategier vara svåra att ta hänsyn till eftersom det kan vara fråga om processer som pågår i hjärnan och nödvändigtvis inte hörs i talet. Två exempel på dessa strategier är att man försöker komma ihåg det som man har glömt med hjälp av ett annat språk eller att man helt enkelt väntar tills man kommer ihåg det som man hade som avsikt att uttrycka.

Færch & Kasper (1983a:27) påminner om att en kommunikativ situation nödvändigtvis inte berättar särskilt mycket om talarens verkliga språkkunskaper. Å ena sidan kan talaren anpassa sitt språk efter samtalspartnerns språkkunskaper. Detta betyder att talaren kan till exempel använda korta meningar och enkelt språk även om hen själv skulle kunna kommunicera på en mycket mer avancerad nivå. Å andra sidan kan talaren ha en mycket noggrann plan om hur kommunikationen ska vara, och hen kan använda undvikande strategier för att slippa att hamna i en situation där språkkunskaperna inte räcker till. Även om en språkanvändare skulle tala helt felfritt och flytande, kan situationen vara en helt annan exempelvis om samtalsämnet helt plötsligt byts.

Sammanfattningsvis kan Færch & Kaspers kategorisering av kommunikationsstrategier beskrivas så att de övergripande strategierna är reduktionsstrategier och genomförandestrategier. Dessa indelas för sin del i formella och funktionella reduktionsstrategier respektive kompensatoriska strategier och strategier för att minnas. Därtill förekommer det undvikande och övergivande strategier samt kodväxling, interlingval transfer och olika typer av strategier som baserar sig på interimspråket.

2.2 Vad är översättning?

I den här avdelningen definierar jag först begreppet *översättning* med hjälp av definitioner gjorda av olika forskare inom översättningsvetenskapen och tar upp att det inte finns endast ett etablerat sätt att översätta. I den här undersökningen är det också viktigt att veta vad som är kännetecknande för en översättning, det vill säga vad skillnaden mellan en översatt och icke-översatt text är. Jag problematiserar också skillnaden mellan

översättning och *tolkning*, vars skillnad traditionellt har varit lätt att inse: översättning har ansetts som skriftlig process och tolkning i sin tur som muntlig process.

Översättning kan definieras på olika sätt, vilket framgår av följande definitioner som översättningsforskare gett. Enligt Tirkkonen-Condit (2007:352) är översättning en interlingval process som innebär att budskapet på ett språk överförs till ett annat språk och att budskapen på båda språken på en viss nivå motsvarar varandra. Jämtelid (2002:55) beskriver översättningen som ”en process som innebär att översättaren söker överföra innehållet i källtexten på ett språk till måltexten på ett annat språk”. Chesterman (1997:8) nämner också denna aspekt som en av de så kallade supermemerna av översättning, det vill säga en av de väsentligaste aspekterna av översättning. Enligt honom har översättningen en riktning, vilket betyder att den rör sig från en punkt till en annan (Chesterman 1997:8) Av dessa definitioner kan man alltså dra den slutsatsen att det behövs

- 1) två olika språk
- 2) en källtext och en översättning och
- 3) något slags motsvarighet mellan dessa två.

Det finns dock ett par detaljer att lägga märke till. För det första betyder *två olika språk* i punkt 1 nödvändigtvis inte två olika *talade* språk eftersom översättning kan ske till exempel från ett talat språk till ett teckenspråk eller tvärtom. Nuförtiden kan översättningsverksamheten även anses omfatta sådana situationer där det egentligen inte finns två olika språk (Tiittula & Hirvonen 2015:252). Detta omfattar till exempel situationer där en muntlig eller skriftlig text anpassas till någon specialgrupp, till exempel när muntlig kommunikation ”översätts” till skriftlig form för människor med hörselskada. För det andra avslöjar uttrycket att man behöver *något slags motsvarighet* mellan en källtext och en översättning att det inte finns någon allmän modell enligt vilken man mekaniskt gör alla översättningar. Med andra ord finns det inte något vedertaget sätt att översätta som skulle uppfattas som det enda korrekta. Det som uppfattas som det mest ideella sättet att översätta har varierat genom tiderna. Dessutom har man olika uppfattningar om hur man översätter texter av olika karaktär.

Toury (efter Pym 2010:77) definierar översättningen på ett lite annorlunda sätt. Han anser att det finns tre dimensioner som gör att en översättning ska anses som översättning. För det första ska översättningen ha en källtext som har skrivits före den. För det andra ska det finnas någon typ av överföring mellan dessa två texter, det vill säga de ska ha något gemensamt. För det tredje ska översättningen ha något slags förhållande till sin källtext.

När översättningar har jämförts med icke-översättningar har det kommit fram vissa skillnader, som har bidragit till en uppfattning om vad som är typiskt för en översättning och vad som inte är det, och hjälpt att avgöra om en text är en översättning eller inte. Dessa kännetecken som är typiska för översättningar kallas *översättningsuniversaler*, och de finns inte i andra texter än översättningar. Översättningsuniversaler ska dock inte uppfattas som sådana element som en översättning absolut måste ha för att kunna definieras som översättning, utan de är snarare drag som en översättning tenderar att ha. (Pym 2010:78.) Åtminstone följande drag har definierats som typiska för en översättning: lexikal förenkling, explicitering, anpassning, utjämning och användning av unika element.

Lexikal förenkling betyder att man använder färre ord, vilket betyder att antalet olika ord kan vara mindre i en översättning, även om översättningar tenderar att ha ett större antal ord än dess källtexter. Detta resulterar i att språket i en översättning inte är lika rikt och mångsidigt som i en ”vanlig” text. (Pym 2010:79.)

Explicitering syftar till att syntaktiska markörer används oftare i en översättning än i dess källtext, medan *anpassning* betyder att översättningen tenderar att vara anpassad efter målspråket och -kulturen och deras normer (Pym 2010:79–80). *Utjämning* för sin del innebär att både mycket talspråkliga och mycket skriftspråkliga yttranden som finns i källtexten ofta inte finns i översättningen, utan talspråkliga yttranden tenderar att bli mindre talspråkliga och skriftspråkliga mindre skriftspråkliga. Pym konstaterar att detta fenomen förekommer speciellt i simultantolkning men kan hittas även i skriftliga översättningar. *Unika element*, det vill säga element som finns i målspråket men inte i källspråket, tenderar att *inte* förekomma i översättningar. Av detta kan den slutsatsen dras att källspråkets struktur påverkar översättningens språk. (Pym 2010:80–81.)

Genom att använda dessa översättningsuniversaler har man även kunnat skapa så kallade pseudoöversättningar. De är texter som avsiktligt har skrivits på så sätt att de ser ut som om de var översättningar, även om det inte finns någon källtext bakom den ”översatta” texten. Pym konstaterar att pseudoöversättningar också fungerar som riktiga översättningar så länge som de uppfattas som sådana, det vill säga så länge som någon tror att det är fråga om en riktig översättning. (Pym 2010:76.)

Förutom översättningsuniversaler har det också formulerats så kallade översättningslagar. Skillnaden mellan översättningsuniversaler och -lagar är att översättningsuniversaler kan anses vara följer av de fenomen som översättningslagarna handlar om. Detta betyder att det är möjligt att med hjälp av översättningslagar förklara varför översättningsuniversaler förekommer i översättningar. (Pym 2010:81–82.) Toury (efter Pym 2010:82–83) har formulerat två översättningslagar. För det första anser han att översättningar är mer standardiserade, vilket betyder att språket är enklare och mindre varierande i en översättning än i en text som ursprungligen har skrivit på ett visst språk. Denna lag liknar alltså översättningsuniversalen om lexikal förenkling. För det andra anser han att översättningar innehåller interferens: källspråket påverkar språket i översättningen (Pym 2010: 82–83).

Själva översättningsprocessen är svår att forska i, eftersom det är fråga om översättarens hjärnaktivitet som inte syns och som inte kan mätas på ett pålitligt sätt. Ett sätt att undersöka översättningsprocessen är tänk-högt-metoden, vilket betyder att översättaren säger högt allt hen tänker på medan hen översätter, och processen spelas in. Denna metod är dock inte helt oproblematiskt eftersom det kan finnas processer som är så automatiska och undermedvetna att översättaren inte ens lägger märke till dem, vilket gör att metoden inte kan uppfattas som särskilt pålitlig. Eftersom mitt autentiska undersökningsmaterial består av resultat av något slags hjärnaktivitet kan jag inte dra några slutsatser om själva

processen bakom resultatet. Däremot är det mycket lättare att undersöka översättningsprocessens resultat, det vill säga översättningar och dess källtexter.

2.2.1 Olika sätt att översätta

I praktiken kan översättningar enligt Nida (efter Vehmas-Lehto 1999:55–56) delas in i två olika kategorier. För det första kan översättaren sträva efter *formell ekvivalens*, där hen försöker få källtexten och översättningen att motsvara varandra *språkligt*. För det andra kan målet vara *dynamisk ekvivalens*, då översättaren inte längre strävar efter att källtexten och översättningen motsvarar varandra på språklig nivå utan att översättningen orsakar likadana reaktioner hos mottagaren som källtexten.

Formell ekvivalens innebär att källtextens (språkliga) innehåll förmedlas till mottagaren direkt utan att det uppstår några större skillnader mellan källtexten och översättningen. Formell ekvivalens eller direkt översättning verkar också motsvara en lekmanns idé om översättning: det är vanligt att översättningen uppfattas som problemfri överföring av en text från ett språk till ett annat (Bassnett 2014:2) och vem som helst som kan två eller flera språk bra kan arbeta som översättare. Enligt Vehmas-Lehto (1999:28) har formell ekvivalens länge varit populär vid översättning av religiösa eller heliga texter, där texten anses vara ”helig” till exempel på grund av att texten kanske ursprungligen har uttryckts av en gud och att översättningen därför måste vara lika helig som källtexten. Vidare anses det också att alla måste kunna läsa ”samma” heliga text oberoende av språket. Ordagrann översättning kan dock resultera i texter som läsaren har svårt att förstå på grund av att språkssystemen varierar från språk till språk, och för att det inte finns någon som helst kulturell anpassning i översättningen. Vehmas-Lehto (1999:61) konstaterar att direkta översättningar ofta innehåller irrelevant information om hur ett yttrande uttrycks på ett annat språk.

Även om målet inte skulle vara formell ekvivalens, är det ibland nödvändigt, eller till och med obligatoriskt att följa källtexten noggrant så att alla läsare, oberoende av språket, ska tolka textens innebörd på samma sätt. Texter som kräver noggrann överföring av budskapet är ofta officiella texter såsom lagar och förordningar samt avtal och

myndighetsbeslut. Det är ytterst viktigt att alla som läser en viss text, till exempel en lagtext, förstår textens innebörd på exakt samma sätt, oberoende av textens språk. På det här sättet är lagar och andra förordningar exakt desamma för alla och det kan inte uppstå en situation där två människor får olika uppfattningar om det som är lagligt eller olagligt. Det finns också andra officiella dokument, såsom olika intyg, som måste översättas mycket ordagrant så att till exempel en människas utbildnings- eller kunskapsnivå inte förändras tillsammans med språket.

I stället för dynamisk ekvivalens talar några forskare om *fria* översättningar (Vehmas-Lehto 1999:29). Detta betyder att källtextens innehåll förmedlas så noggrant som möjligt, men anpassas efter målspråket. Språket i översättningen ska alltså vara naturligt och texten lätt att förstå. Vehmas-Lehto (1999:29) konstaterar att fri översättning passar bra för flera olika texter där det är viktigt att förmedla textens sakinhåll till nya mottagare. Senare har även den kulturella aspekten tagits med: en text som ursprungligen har skrivits på ett annat språk och för en annan publik kan innehålla sådan kulturspecifik information som översättningens mottagare nödvändigtvis inte förstår eftersom hen saknar den kulturella bakgrundsinformationen som källtextens mottagare har. Därför är det inte längre tillräckligt att språket är lätt att förstå, utan också själva innehållet ska vara det. Leppihalme (1997:ix) konstaterar att kulturella skillnader ibland kan vara så små att man inte ens lägger märke till dem, men ibland kan de hindra kommunikationen, och det är inte viktigt om en översättning är språkligt korrekt eller inte om dess mottagare inte förstår den.

I vissa fall är det rimligt att diskutera om det fortfarande är fråga om översättning eller bara vanlig textproduktion som baserar sig på någon annan text. Enligt Vehmas-Lehto (1999:26) var översättningsverksamheten exempelvis i antikens Rom så fri att det hellre var fråga om härmning än översättning: översättaren hade fria händer att till exempel lägga till något eget i texten, ta bort så mycket som hen bara ville och göra andra stora ändringar i texten. I dag skulle en sådan här översättningsverksamhet säkert väcka livlig diskussion om vad översättaren får och inte får göra. I vissa fall är en sådan här typ av översättning dock helt acceptabelt även i våra dagar, till exempel vid översättning av dikter: översättaren måste tänka på om det är innehållet som ska förmedlas eller om det

är formen som ska bevaras. Det är sällan man kan göra en direkt översättning av en dikt som skulle bevara formen även på målspråket.

Som jag redan har konstaterat och som det också framgår av exemplen ovan beror det mycket på textens natur hur den ska översättas och hur bra översättningen förväntas motsvara källtexten. Det finns alltså något slags kontinuum av översättningar, från ordagranna översättningar fram till sådana texter som kanske hellre kan anses som självständiga texter som baserar sig på någon annan text.

2.2.2 Översättning eller tolkning?

Översättningsverksamheten kan traditionellt indelas i två underkategorier, *översättning* och *tolkning*. Skillnaden mellan dessa två har traditionellt varit att översättning sker skriftligt och tolkning muntligt. En annan skillnad är att tolkning sker i realtid, medan det finns en tidsskillnad mellan källtexten och översättningen (Isolahti 2015:199). Det fenomen som jag undersöker har gemensamt med både tolkning och översättning. Å ena sidan sker en museivisning muntligt, i realtid och tiden som man har att använda är begränsad. Å andra sidan kan man ha något slags skriftligt manus enligt vilket man agerar, och man kan också ha planerat sin visning på förhand. Om en visning har fått drag från en annan visning på ett annat språk, finns det dessutom en tidsskillnad mellan dem. Om det finns någonting som liknar översättning mellan två olika visningar, kan det alltså vara svårt att definiera om fenomenet ska kallas *tolkning* eller *översättning*. Begreppet *översättning* kan dock också användas som överordnat begrepp som omfattar både tolkning och översättning, och syftar alltså till översättningsverksamheten i sin helhet. Jag har därför valt att konsekvent tala om *översättning* i den här undersökningen utan att ta ställning till vilkendera av dessa två ovan presenterade formerna det här fenomenet enligt min mening hellre hör till.

2.3 Nya synpunkter på översättning

Som det redan har kommit fram är det inte fråga om en traditionell översättningssituation

i den här undersökningen. I den här avdelningen behandlar jag utvidgning av forskningsområdet inom översättningsvetenskapen och presenterar två exempel på fenomen som kan ha anknytning till det som jag forskar i, *prima vista-tolkning* och *parallellskrivning*.

Som jag konstaterade redan i inledningen har synen på översättning utvidgats under den senaste tiden, och man har inom översättningsvetenskapen blivit mer intresserad av fenomen som liknar översättning men som inte kan definieras som ”traditionell” översättningsverksamhet som drivs av en professionell översättare. I stället är det fråga om situationer där en flerspråkig eller annars språkkunnig person uttrycker sina egna eller någon annans yttranden på ett annat språk. Även om det är fråga om ett relativt nytt forskningsområde, är själva fenomenet urgammalt: det har funnits så länge som det har varit människor som behärskar två språk (Kolehmainen, Penttilä & Pilke 2015:320). Detta fenomen har ingen etablerad benämning, utan det talas om exempelvis *ad hoc -tolkning* eller *-översättning*, *naturlig översättning* och *icke-professionell översättning* (Kolehmainen, Penttilä & Pilke 2015:318–319), varav det sistnämnda dock även kan syfta till en sådan översättningsverksamhet som drivs av en lekman eller en frivillig. Kolehmainen, Koskinen och Riionheimo (2015:372–373) talar om *translatorisk verksamhet* som omfattar alla situationer där något som redan har uttryckts på ett språk upprepas på ett annat språk (begreppet användes ursprungligen av Justa Holz-Mänttari men det syftade då enbart till professionell översättning).

Det kan ibland vara svårt att avgöra när det är fråga om translatorisk verksamhet och när det är fråga om vanlig flerspråkighet. På samma sätt som i traditionell översättning ska det dock finnas något slags motsvarighet eller likhet mellan ett yttrande och ett annat yttrande. Kolehmainen, Koskinen & Riionheimo (2015:387) konstaterar dock att den ursprungliga källan nödvändigtvis inte är synlig för översättningens mottagare.

Inom tolkningen finns det en underkategori som kan anses ha likheter med guidning. *Prima vista-tolkningen* skiljer sig från traditionell tolkningsverksamhet på så sätt att den inte sker enbart muntligt, utan tolken får en skriftlig källtext som hen sedan översätter muntligt till ett annat språk. *Prima vista-tolkning* kan användas exempelvis i domstolen

där det möjligen förekommer skriftligt material som ska behandlas, eller när en skriftlig text ska översättas till en person med synskada. Som det framgick av Kiskonens och Nissis intervju (2016) består majoriteten av guidernas utbildningsmaterial av skriftliga texter av olika slag medan själva guidningen sker muntligt, vilket gör att guidningen kan anses likna prima vista-tolkning i detta avseende.

Jämtelid (2002) presenterar ett intressant gränsfall mellan översättning och vanlig textproduktion. Hon undersökte översättnings- och textproduktionsverksamheten i det svenska företaget Electrolux och fick reda på att företaget använder olika strategier för produktion av olika företagstexter. Vissa texttyper, till exempel årsredovisningar, översätts traditionellt, vilket innebär att dessa texter först skrivs på ett språk och ges sedan till en professionell översättare som uttrycker textens innehåll på ett annat språk. Några andra texttyper, såsom reklamtexter, skapas enligt en metod som Jämtelid kallar för *parallellskrivning*. Det betyder att skribenterna utgår från en viss mängd av råmaterial som kan bestå av skrivna bastexter, händelser och muntligt material (Jämtelid 2002:61–62). Med hjälp av detta material kan skribenterna sedan formulera texter på vart sitt språk. Skrivprocessen är mycket friare än i vanlig översättning. Graden av trogenhet till råmaterialet kan variera rätt mycket: ibland kan den färdiga texten vara så direkt inspirerad av råmaterialet att den kan kallas översättning, och ibland kan den färdiga texten vara en mycket fri och självständig produkt. (Jämtelid 2002:59.) Hon påminner dock att parallellskrivning inte får blandas ihop med *parallelltexter*, det vill säga texter som handlar om samma sak eller har samma texttyp (2002:65). Enligt Jämtelid 2002:62–63) innebär parallellskrivning alltså att

- 1) råmaterialet kan vara av olika karaktär
- 2) olika typer av sluttexter kan ta sin utgångspunkt i ett och samma råmaterial
- 3) sluttexter som är tillkomna genom parallellskrivning kan baseras på flera olika gemensamma råmaterial.

Jämtelid (2002:63–64) anser att parallellskrivningsmodellen liknar Reiss och Vermeers skoposteori på det sättet att textens funktion anses viktigare än till exempel källtextens och måltextens ekvivalens. Hon påminner dock att det oftast inte finns någon enskild

källtext som ska uttryckas på ett annat språk, utan råmaterialet kan bestå av flera olika texter som inte behöver användas i sin helhet. Det kan också finnas fler än bara en sluttext. En sista skillnad mellan parallellskrivningsmodellen och skoposteorin är att det nödvändigtvis inte är översättaren som gör parallellskrivningsarbetet.

Som framgår ovan, har slottsguiderna på Tavastehus slott en obligatorisk utbildning med föreläsningar och slottsvisningar (Nissi & Kiskonen 2016). Om man tänker på slottsvisningar och deras planering och jämför dem med parallellskrivningsprocessen finns det likheter mellan dem på två olika nivåer. För det första verkar relationen mellan råmaterialet och en sluttext samt råmaterialet och en visning vara densamma: sluttexten och visningen innehåller de delar av råmaterialet som har ansetts vara väsentliga. För det andra vet vi att basmaterialet är detsamma eller åtminstone till stora delar detsamma för alla. Om visningar av olika guider jämfördes med varandra, skulle delar av olika visningar kunna likna varandra mycket just på grund av det gemensamma råmaterialet bakom alla visningar.

3 Resultat och analys

Den empiriska delen av denna avhandling består av två delar. Den första delen handlar om enkäten som jag genomförde bland guiderna på Tavastehus slott, och den andra delen går ut på att redogöra för de visningar som guiderna i studien haft och som ingår i materialet. Som jag redan har konstaterat, genomförde jag enkätundersökningen på finska, men eftersom avhandlingen har skrivits på svenska valde jag att översätta alla citat till svenska. Däremot har jag inte översatt de autentiska exempel som förekommer i den andra delen av undersökningen. Jag anser att dessa exempel fungerar bäst som sådana: då kan man se hur guiden exakt uttrycker sig utan att resultatet skulle påverkas av de val som översättaren har gjort.

3.1 Enkätundersökningen

Enkäten bestod av frågor med och utan svarsalternativ. På några av frågorna kunde

guiderna välja fler än ett svarsalternativ, och därför är det möjligt att summan av svar på en fråga överstiger antalet guider som deltog i enkätundersökningen. Dessutom hade guiderna möjligheten att motivera sina svar, och guiderna visade sig vara mycket noggranna med att beskriva hur de gör i olika situationer. Därför har jag också tagit med flera citat ur de svar som de hade skrivit.

Enkäten besvarades av 11 guider. Nedan går jag in på vad de har för utbildning, hur de planerar sina visningar och vilka strategier de använder då de guidar på ett annat språk än på sitt modersmål.

3.1.1 Bakgrundsinformation

I enkätundersökningen kom det fram att alla guider var relativt högtutbildade, och några guider hade även skaffat sig mer än en utbildning. I tabell 1 har jag angett bara den högsta nivån av varje utbildning, men om guiden har avlagt flera olika examina har jag angett dem alla. Därför överstiger summan av utbildningar antalet guider som svarade på enkäten.

Tabell 1. Guidernas utbildningsnivå

Utbildningsnivå	Antalet svar
Magister	5
Kandidat	4
Avlagt studentexamen	2
Något annat	1
Inget svar	1

En närmare titt på guidernas huvudämnen eller studieinriktningar visar att det finns relativt mycket variation (se tabell 2). För att skydda guidernas identitet valde jag dock att inte ange mer detaljerad information om deras utbildningsbakgrund utan bara presenterar de stora linjerna: antalet guider som har en mer historierelaterad inriktning, antalet guider som har studerat språk eller översättning samt de som har studerat något annat eller som inte hade angett sitt huvudämne eller sin inriktning. Det visade sig vara ungefär lika många som har studerat någonting mer historierelaterat eller språk, medan merparten av guiderna har studerat något annat eller inte angav vad de har studerat.

Tabell 2. Guidernas huvudämnen/studieinriktningar

Huvudämnen/studieinriktningar	Antalet svar
Något annat/inget svar	6
Historia, museologi, arkeologi eller liknande	3
Språk eller översättning	2
Sammanlagt	11

Det krävs av guiderna på Tavastehus slott att de kan tala finska eller svenska samt två andra språk, varav ett ska antingen vara finska, svenska, engelska, tyska eller ryska. Med andra ord borde alla som arbetar på Tavastehus slott vara kompetenta att guida på minst tre olika språk. I enkäten fick guiderna utvärdera sina kunskaper i de språk som de guidar på (se tabell 3). Eftersom min undersökning bara handlar om slottsvisningar och inte till exempel andra kommunikativa situationer på slottet, bad jag att guiderna skulle tänka på sina kunskaper i visningssituationer och bara utvärdera de språk som de använder som guidningsspråk – sådana språk som de inte guidar på men som de kan tala till exempel när de betjänar kunderna i museibutiken behövde informanterna inte tänka på.

Tabell 3. Guidernas språkkunskaper

Språk	Utmärkt	Bra	Tillfredsställande
Finska	10		1
Engelska	9	2	
Svenska	1	3	4
Tyska	1	3	
Ryska	1	2	
Franska			1
Italienska			1

Av svaren kan man se att alla guider som deltog i enkätundersökningen guidar på finska och engelska, och dessa språk behärskas också bäst. Här kunde jag dock efteråt hitta en liten svaghet i själva enkäten. Eftersom det inte fanns något separat alternativ för modersmålet valde guiderna att utvärdera både sina kunskaper i modersmålet och sina kunskaper i något annat starkt språk som *mycket bra* även om deras kunskaper i modersmålet kan antas vara betydligt mycket bättre än deras kunskaper i ett annat starkt språk. Svenskan verkar behärskas sämst av alla guidningsspråk om man tänker på antalet talare av tillfredsställande svenska. Hälften av dem som angav svenska som sitt

guidningsspråk (4/8) ansåg att de har tillfredsställande kunskaper i språket.

3.1.2 Planering av visningar

I enkätsvaren kom det fram att det inte finns något allmänt vedertaget sätt hos guiderna att planera sina visningar på främmande språk (se tabell 4) utan svaren var splittrade mellan alla svarsalternativ. Här kunde guiderna välja ett eller flera alternativ beroende på hur många av dessa strategier de har använt.

Tabell 4. Planering av visningar på främmande språk

Hur har du planerat dina visningar på främmande språk?	Antalet svar
Jag har inte riktigt planerat mina visningar, men jag har studerat terminologi som handlar om ämnet	5
Jag har planerat mina visningar på främmande språk genom att använda min visning på modersmålet som stöd och anpassat den efter mina språkkunskaper	4
Något annat	3
Jag har översatt min visning på modersmålet till andra språk	1

Av svaren kan man eventuellt dra den slutsatsen att visningarna på olika språk varierar. Flera av guiderna verkar nämligen inte ha planerat sina visningar på ett annat sätt än att de studerat terminologi, men det var också många som hade använt sin finskspråkiga visning som stöd. Två guider som valde alternativet *något annat* berättade att de i början hade ett basmanus som delvis motsvarade den finska visningen, men detta manus behövs nuförtiden bara när det är fråga om mer sällsynta visningsspråk som de inte var så vana vid att tala på arbetet. När det gäller visningar på engelska, brukar båda guiderna ”improvisera”. De har blivit så vana vid att guida på engelska att manuset inte längre behövs. Den tredje guiden som svarade med *något annat* berättade att hen alltid tar hänsyn till besökarnas kunskaper om Finlands och slottets historia, och därför kan hens visning på finska och visning på något annat språk inte vara exakt likadana.

Som en av guiderna konstaterade i sitt enkätsvar, behöver en guide ”mycket varierande terminologi” när hen guidar besökare på ett medeltida slott, och enkätsvaren visade att

det behövs kunskaper och terminologi från överraskande många specialområden som delvis också överlappar varandra (se tabell 5).

Tabell 5. Specialområden som guiderna behöver terminologi ifrån

Specialområde	Antalet svar
Byggnadshistoria, arkitektur	8
Historia, medeltid	6
Fängelse, brott, straff	2
Yrkes- och hederstitlar	5
Krig, vapen	3
Kyrka, kyrkhistoria	2
Begrepp som handlar om slottet	2
Mat	2
Material	1
Politik	1

En så här stor spridning i svaren kan bero på att guiderna har planerat sina visningar enligt egna intressen – en guide kan vara mycket insatt i byggnadshistoria och beskriva mycket noggrant hur slottet har byggts, medan en annan kan vara expert på att förklara de politiska förhållandena mellan slottet och till exempel kungen. Det kom också fram att guiderna anlitar många olika typer av källor när de letar efter denna terminologi (se tabell 6).

Tabell 6. Guidernas informationskällor

Källa	Antalet svar
Ordböcker	8
Diskussioner med kollegor, ordlistor gjorda av andra guider	6
Slottets egna guideböcker och broschyrer på olika språk	6
Stödmaterial (böcker, artiklar) som finns tillgängligt på slottet eller som delas ut för alla guider	4
Artiklar och böcker på främmande språk	4
Eget minne (terminologin är bekant sedan tidigare)	2
Material från andra slott (webbsidor, broschyrer)	2
Internet, Wikipedia	2
Diskussioner med utländska visningsdeltagare	1
Fantasilitteratur	1

Frågan fick några guider att kommentera och utvärdera sina källor. En guide som citeras i exempel 1 ansåg att litteratur på främmande språk kan anses som en bra källa eftersom kontexten finns tillgänglig och man då kan vara säkrare på att begreppet används just i detta sammanhang. En annan guide påminde dock att språket i vetenskapliga artiklar ofta kan vara för svårt och tekniskt, och berättade att hen därför hellre läser mer populärvetenskapliga artiklar som hen hittar till exempel på Wikipedia.

Exempel 1. Utöver ordboken använder jag t.ex. artiklar och böcker som handlar om historia och som är skrivna på engelska. Då motsvarar terminologin ofta bäst kontexten. Dessutom lär man sig ofta bra ord och uttryck av modersmålstalare som deltar i visningar. (Guide 1)

Alla guider som deltog i enkätundersökningen ansåg att deltagarnas språkkunskaper styr visningen. Av kommentarerna kom det fram att guiderna medvetet tar hänsyn till besökarnas språkkunskaper och de eventuella skillnaderna mellan finsk kultur och deltagarnas kultur eftersom de upplever att det är något som en (bra) guide måste göra. Några guider svarade att det är lättare att fästa uppmärksamhet vid och ta hänsyn till visningsdeltagarnas kunskaper om guiden är erfaren eller kan visningsspråket bra – då behöver man inte tänka så mycket på sin egen kompetens. Om man däremot inte är särskilt erfaren än eller om man inte kan visningsspråket så bra, fäster man hellre

uppmärksamhet vid sin egen språkkompetens. Som det kommer fram i tabell 7 har 7 av 11 guider angett att det är både besökarnas kunskaper och guidens egna kunskaper som påverkar, vilket betyder att det är situationen som avgör vems kunskaper guiden tar hänsyn till.

Tabell 7. Vems kunskaper påverkar visningen?

Vems kunskaper påverkar?	Antalet svar	Motivering/kommentarer	Antalet svar
Deltagarnas kunskaper om språk och/eller kultur	11	Man måste tänka på besökarna och anpassa sin visning efter deras kunskaper	8
		När man själv kan språket bra behöver man inte tänka på sin egen kompetens	2
		När man är en mer erfaren guide behöver man inte tänka på sina egna språkkunskaper	1
Guidens egna språkkunskaper	7	När man själv inte kan språket så bra	3
		Jag undviker vissa rum och anekdoter eftersom mina språkkunskaper inte räcker till	2
		Om visningsspråket är besökarnas modersmål	1
		När man inte är så erfaren än	1

3.1.3 Val av strategier under visningen

Merparten av enkätfrågorna handlade om planering av visningar och saker som påverkar visningens schema och gång. Nästan alla guider uttryckte att de tar hänsyn till besökarnas språkkunskaper och att de gör det till exempel genom förenkling, förklaring eller upprepning (se tabell 8). Endast en guide ansåg att hen inte tar hänsyn till besökarnas språkkunskaper. Detta strider lite med föregående fråga där alla guider svarade att besökarnas språk- och kulturella kunskaper påverkar deras visning. Det är dock möjligt att den här guiden endast tar hänsyn till besökarnas kulturella kunskaper men inte språkkunskaper, och svarade därför *nej* på den här frågan. Guiden motiverade sitt val med

att det oftast inte är möjligt att veta om besökarnas språkkunskaper på förhand.

Tabell 8. Påverkan av besökarnas språkkunskaper

Tar du hänsyn till besökarnas språkkunskaper?	Antalet svar	Motivering	Antalet svar
Ja	10	Jag använder tillräckligt enkelt språk och mer allmänna ord och undviker specialterminologi	8
		Jag förklarar begrepp bättre	3
		Jag talar långsammare och lugnare och betonar viktiga ord	3
		Jag upprepar det sagda med andra ord	1
		I början av visningen försöker jag ta reda på besökarnas språkkunskaper genom att ställa frågor och observera hur de reagerar på det som jag säger, och anpassar resten av visningen efter besökarnas språkkunskaper	1
		Oberoende av visningen eller språket måste man alltid ta hänsyn till besökarna!	1
		Besökarna har kanske inte kulturell kompetens, och då kan man inte använda ord som <i>bailiff</i> , <i>winter war</i> och <i>medieval</i> utan att förklara dem	1
Nej	1	Det är svårt att på förhand känna till besökarnas språkkunskaper. Även om besökarna inte talar främmande språk så bra så kan de förstå det rätt bra i alla fall. Det händer ofta att de frågar om de inte förstår ett visst begrepp	1

Kulturella skillnader som eventuellt kan uppstå på grund av att visningsdeltagarna kanske

inte har några bakgrundskunskaper om till exempel Finlands historia påverkar däremot alla guiders visningar (se tabell 9).

Tabell 9. Påverkan av besökarnas kulturella kunskap

Tar du hänsyn till besökarnas kulturella kunskap?	Antalet svar	Hur?	Antalet svar
Ja	11	Under visningen går jag igenom de väsentligaste punkterna i Finlands historia	8
		Jag förklarar saker och fenomen mer	4
		Jag undviker namn på personer	3
		Jag går inte in på detaljerna i historia eller berättar anekdoter som kräver bakgrundskunskaper i historia	2
		Jag talar endast om de internationellt mest kända personerna, t.ex. kungar	1
		Jag försöker jämföra Finlands historia med historien i besökarnas hemland	1
		Jag föredrar jämna årtal	1
Nej	0	-	-

Som framgår av tabell 5 behöver guiderna terminologi från flera olika specialområden, och en del av denna terminologi kan anses vara sådan som inte är bekant för en vanlig slottsbesökare. Dessutom finns det kulturbundna termer som utländska besökare nödvändigtvis inte känner till. Guiden måste avgöra vad hen gör med dessa termer. I tabell 10 presenterar jag strategier som guiderna använder när de stöter på ett kulturbundet begrepp eller på något annat sätt främmande terminologi.

Tabell 10. Guidernas strategier då de guidar på främmande språk

Strategi	Antalet svar
Jag använder namnet eller begreppet men lägger till en förklaring (t. ex. <i>Sveriges kung Gustav III</i>)	10
Jag använder överbegrepp	9
Något annat	6
Jag brukar utelämna dem och berätta om något annat i stället	3
Jag använder namnet eller begreppet och förväntar att besökarna frågar om de inte känner till det	1

Två av de guider som svarade med *något annat* berättade att valet av strategier beror på visningsgruppens storlek, språkkunskaper och situationen över huvud taget. Den ena guiden tog upp att om gruppen har en egen tolk med sig, så är det enligt hens mening tolkens arbete att lösa dessa kulturbundna problem (exempel 2). Även en tredje guide berättade att situationen påverkar starkt valet av strategier, men på det sättet att guiden försöker hitta någon passande motsvarighet i deltagarnas kultur och jämföra sedan dessa två begrepp med varandra, eller försöker hitta någonting modernt att jämföra ett visst historiskt begrepp med.

En guide svarade att hen använder ett *enklare* begrepp, som oftast är ett överbegrepp, och en annan som svarade på frågan med *något annat* berättade att hen förklarar alla väsentliga begrepp, och efter att ha presenterat dem använder dem som sådana, det vill säga utan att lägga till någon förklaring varenda gång hen nämner begreppet.

Exempel 2. Det här beror på gruppen och om de har en officiell tolk med sig eller inte. Om inte, använder jag de ovan presenterade strategierna. Om de har en tolk med sig får besökarna antingen fråga, eller så får tolken lösa problemet. (Guide 5)

Förutom de skillnader mellan visningar på olika språk som orsakas av någon utomstående faktor kan det också finnas skillnader som beror på guiden själv. En sådan faktor är guidens språkkunskaper. Jag bad guiderna att jämföra sina visningar på modersmålet med sina visningar på starka eller svaga främmande språk. Av svaren kom det fram att visningar på modersmålet ansågs vara noggrannare, mer djupgående och mer omfattande än visningar på främmande språk (se tabell 11).

Tabell 11. Skillnader mellan modersmålet och ett starkt främmande språk

Modersmål	Starkt främmande språk
- Innehåller mer humor	- Mer om Finlands historia och kultur
- Mer detaljerat innehåll	- Mer grundläggande historia
- Känns mer avslappnat	- Visningen kan likna en diskussion eftersom utländska visningsdeltagare är mer aktiva
- Lättare att variera visningen	- Mer om slottets tidiga historia
- Lättare att hitta på ordlekar	- Kulturbundna och historierelaterade begrepp måste förklaras mer
- Kan innehålla överdrifter och karikatyrer	
- Mer innehåll över huvud taget	- Måste övas mer

Skillnaderna mellan modersmålet och ett starkt främmande språk visade sig mest bero på kulturella skillnader (exempel 3). Dessutom fanns det en guide som tyckte att de eventuella skillnaderna inte beror på visningsspråket utan snarare på gruppen som deltar i visningen (exempel 4).

Exempel 3. Människor som kom från olika kulturer visade sig ha olika uppfattningar om hur man som visningsdeltagare ska bete sig. Jämförda med finska grupper var i synnerhet amerikanska och tyska grupper mycket aktiva och ställde frågor och egna kommentarer. Dessa visningar liknade diskussioner, vilket enligt min mening bara var trevligt. Det fanns mycket variation mellan enstaka visningar och jag skulle säga att det fanns flera skillnader mellan enstaka visningar på samma språk än mellan visningar på främmande språk och finska. (Guide 7)

Exempel 4. Jag tycker inte att det finns någon större skillnad mellan dem. Jag tycker att gruppens storlek, språkkunskaper, intressen och frågor påverkar visningen mer än mina språkkunskaper. (Guide 4)

När det var fråga om visningar på ett svagare språk var skillnaderna mer språkorienterade (se tabell 12). Svagare språkkunskaper visade sig också påverka visningens schema så att visningen blir kortare eller att guiden och gruppen hinner besöka flera rum eftersom guiden inte har så mycket att säga. Guiden kan också låta bli att besöka vissa rum av samma orsak. I exemplen 5 och 6 kommer det fram två olika synpunkter på att guida på

ett svagt språk: å ena sidan kan guiden lyckas om hen har ett noggrant schema att följa, men å andra sidan kan besökarna förvänta att guiden också kan svara på frågor.

Tabell 12. Skillnaderna mellan modersmålet och ett svagt främmande språk

Modersmål	Ett svagare främmande språk
<ul style="list-style-type: none"> - Noggrannare innehåll - Mer djupgående innehåll - Mer variation mellan visningar 	<ul style="list-style-type: none"> - Enklare språk och innehåll - Vissa anekdoter måste berättas på exakt samma sätt varje gång - Mindre specialterminologi - Mer konkreta saker om just Tavastehus slott - Mindre om Finlands historia - Det tar mer tid att svara på frågor - Man kan glömma ord - Man måste lämna bort vissa anekdoter på grund av bristande språkkunskaper - Visningen blir kortare eftersom man inte har så mycket att säga - Man måste öva mer - Man följer sitt manus noggrannare och har mindre variation - Man hinner besöka flera rum eftersom man inte har så mycket att säga

Exempel 5. De visningar som jag håller på ett språk som jag behärskar mindre bra finns bättre planerade i mitt huvud. Jag visste vad jag skulle säga på en viss plats och var inte redo att variera visningens innehåll. Därför höll jag dessa visningar enkla utan att gå djupare in i ämnet, men jag tycker ändå att denna lösning är bättre än en

alltför svår visning. (Guide 9)

Exempel 6. Det finns ganska många skillnader. Den största är enligt min mening skillnaden i reaktionsförmågan. Det tar en mycket längre tid att svara på en fråga på svenska än på engelska eller tyska, eftersom jag inte är van vid att svara på svenska. På grund av den här bristen på reaktionsförmågan valde jag att inte hålla visningar på ryska även om jag kunde använda språket i kundservicesituationer. Jag tyckte att guiden även borde kunna svara på frågor, och jag ville inte att besökarna skulle bli besvikna. (Guide 7)

Ovan har det kommit fram att det nödvändigtvis inte är så lätt att tala om ett relativt specialiserat tema för människor som talar olika språk och som kommer från olika kulturer. När jag bad guider att lista ut problem som de har stött på under sina visningar, kom det fram att problemen kan vara mycket varierande och bero på såväl publiken som guiden själv (se tabell 13).

Tabell 13. Problem som guiderna har stött på

Problem	Antalet svar
Utländska besökare har mycket bristande kunskaper om Finlands historia	4
Besökare har bristande språkkunskaper	2
Det finns flera motsvarigheter till ett och samma finska ord (<i>linna</i> = ett slott, en borg)	1
Besökare förstår inte skillnader i tiden (att vissa händelser inte har pågått samtidigt utan det kan vara flera hundra år mellan dem)	1
Besökare ser inga kausala samband mellan saker och ting	1
Har inte haft några problem	1
Det är svårt när det är människor med mycket varierande språkkunskaper i samma visningsgrupp	1
Jag kan själv ha haft en felaktig betoning och besökarna har inte förstått mig	1
Besökarna har korrigerat mitt uttal eller min språkanvändning (exempelvis om jag har talat för talspråkligt)	1

När man talar ett språk som inte är ens modersmål finns det alltid en risk att språkkunskaperna inte räcker till. Som det av föregående enkätsvar har kommit fram kan en sådan här situation uppstå till exempel när guiden glömmer ett ord som hen skulle vilja

använda eller när en visningsdeltagare ställer en fråga som guiden inte är förberedd på att svara på ett främmande språk. Strategier att komma över en sådan här situation visade sig vara många hos guiderna, som det framgår av tabell 14. Exemplet 7 och 8 visar dock att publiken ofta inte förväntar sig att guiden skulle tala både fel- och problemfritt, utan de besökare som talar främmande språk hellre anses som empatiska och hjälpsamma.

Tabell 14. Strategier för situationer där språkkunskaperna inte räcker till

Vad gör du när dina språkkunskaper inte räcker till?	Antalet svar
försöker uttrycka detsamma med andra ord	6
undviker situationer där mina språkkunskaper inte räcker till	6
beskriver	4
frågar publiken	4
visar	2
erkänner att jag inte vet eller kommer ihåg ordet	2
uttrycker mig kortare och enklare	2
använder synonymer	1
använder gester	1
om jag inte kan uttrycka mig exakt, berättar jag något annat som ligger nära det ursprungliga ämnet	1
använder överbegrepp	1

Exempel 7. Jag försöker uttrycka mig med andra ord om jag inte vet ett ord som jag skulle behöva. Jag har också kunnat erkänna att jag inte vet ordet och försökt sedan beskriva det, och då har någon besökare ofta förstått vad jag menar och sagt ordet (det är lite som i Alias-spelet). Enligt min erfarenhet är det bra att öppet berätta om man inte kommer ihåg ett visst ord. De som deltar i visningen hjälper gärna till och dömer inte guiden för sina språkkunskaper. (Guide 6)

Exempel 8. Det har uppstått en situation där jag inte har kunnat svara på en fråga så som jag skulle ha velat kunna svara på grund av bristande språkkunskaper. Jag har dock upplevt att utländska besökare ofta nöjer sig med ett enklare svar – det är mest historieentusiaster som ställer mer detaljerade frågor och kräver noggranna svar, och sådana människor har jag inte stött på bland utländska besökare. (Guide 9)

3.2 Inspelningarna

I denna avdelning går jag igenom de svar på mina forskningsfrågor som jag fick genom att undersöka inspelade autentiska visningar. I avsnitt 3.2.1 *Översättning eller inte* jämför jag varje guides visningar på finska och engelska med varandra och undersöker om de är så lika att den engelskspråkiga visningen kan anses innehålla översatta delar av den finskspråkiga visningen. I avsnitt 3.2.2 *När språkkunskaperna inte räcker till* går jag igenom situationer där guiderna har hamnat i svårigheter under sina visningar på engelska och hur de har löst problemen som har uppstått i dessa situationer. I det sista avsnittet av den här avdelningen, i avsnitt 3.2.3 *Kulturbundet innehåll och specialterminologi* tar jag upp hur guiderna agerade i situationer där de uttryckte något som kan anses vara främmande för visningsdeltagarna.

3.2.1 Översättning eller inte?

I detta avsnitt går jag igenom varje guides visningar separat och analyserar dem från översättningens synvinkel. Den viktigaste faktorn är likhet. Är en guides visningar på finska och på engelska lika varandra eller inte? Jag presenterar också detaljer som har förekommit i visningar som antingen förstärker eller försvagar påståendet om att det skulle finnas översättning mellan en guides visningar på olika språk. Jag undersökte likheten mellan visningar på olika språk på så sätt att jag letade efter längre delar som motsvarar varandra. Dessutom nummerade jag de delar som jag hittade och tog reda på om ordningen är densamma eller om det finns skillnader i den. Meningen med detta var att ta reda på om det går att hitta något slags manus som guiden följer.

I guide A:s fall hade merparten av hens visningar på finska och engelska samma informationsinnehåll. Även ordningen var nästan densamma i båda visningarna, det fanns endast en punkt där två delar hade bytt plats i den engelskspråkiga visningen. Detta hände efter en visningsdeltagares fråga, så det är möjligt att den påverkade ordningen. Sammanlagt fanns det 20 längre än en mening långa delar i guide A:s visning som hade samma innehåll i båda visningarna. Delarna var dock oftast inte ordagrant översatta, utan anpassade efter språket och möjligen guidens språkkunskaper, och de engelskspråkiga

delarna var oftast lite kortare än de finskspråkiga (exempel 9).

Exempel 9. Ja syvyyttä tällä kaivolla on tosiaan kakstoista metriä elikkä sillon tuhatkakssataaluvun loppupuolella ni ollu varmastikkin aika kova ponnistus tämmönen kaivo tänne rakentaa, mutta se on edelleen ihan alkuperäsessä asussaan elikkä kertoo kyllä samalla jotain tästä korkealaatusesta rakennusosaamisesta mitä sillon jo tuhatkakssataaluvun loppupuolella tiedettiin. Kaivo on myöhemmin peitetty, sitä ei oo mitenkään muuten tarvinnu kunnostaa elikkä se on sitte vaan kaivettu esiin linnan restaurointivaiheessa viiskymmentäluvulla kun Hämeen linnaa alettiin sitten museoksi muuttaa.

It's over twelve meters deep so that really tells something about the craftsmanship that they knew already in the late thirteenth century. This well hasn't been reconstructed at all, it's still in its original form. It was only covered during the later centuries when the well wasn't used anymore but then when the castle was restored as a museum they dug up the old well and it's now in its very original form. (Guide A)

Under sin finskspråkiga visning fanns det två rum (kapellet och förrådet) som guide A inte besökte under sin engelskspråkiga visning, och under sin engelskspråkiga visning besökte hen ett rum (köket) som hen inte besökte under sin finskspråkiga visning. Här förekom också de största skillnaderna mellan hens visningar. Det som guide A talade om i olika rum hade en så stark anknytning till just det rummet att samma information förekom inte i något annat rum. Annars var de delar som fanns med i den ena visningen men inte i den andra betydligt kortare, oftast endast ett par meningar långa. I den finskspråkiga visningen innehöll de delar som inte fanns med i den engelskspråkiga visningen oftast något slags tilläggsinformation om det som guide A precis hade berättat om. Längre delar som fanns med i den engelskspråkiga visningen men inte i den finskspråkiga visningen var nästan alltid direkt efter publikens frågor, det vill säga det var oftast guidens svar på visningsdeltagarnas frågor som ”avbröt” visningens manus.

I sin finskspråkiga visning använde guide A innehållsfattiga tillägg mycket frekvent och började flera meningar med *elikkä (alltså)* eller använde *elikkä, tosiaan (verkligen)* eller *sitten (då)* mitt i meningen. I den engelskspråkiga visningen fanns det däremot inte sådana här upprepningar. Detta fenomen tas också upp som en av översättningsuniversalerna: både mycket talspråkliga yttranden och upprepningar tenderar att inte finnas i översättningar.

Av dessa likheter kan dras sådana slutsatser att guide A högst sannolikt hade något slags

visningsmanus i sitt minne som hen följde, och att den finskspråkiga visningen har påverkat den engelskspråkiga visningen relativt starkt.

Likheterna och skillnaderna mellan guide B:s visningar liknar mycket de likheter och skillnader som det gick att hitta mellan guide A:s visningar. Sammanlagt gick det att hitta 22 delar som motsvarade varandra i guide B:s visningar, och på samma sätt som hos guide A fanns det endast en del som hade bytt plats i den engelskspråkiga visningen. I guide B:s visning på engelska fanns det två rum som inte besöktes under den finskspråkiga visningen, kronobageriet och förrådet. Den information som guide B angav i kronobageriet fanns inte med i den finskspråkiga visningen. Däremot presenterade hen förrådet kort i kapellet med samma ord som hen använde även under den engelskspråkiga visningen, och konstaterade att de som vill besöka förrådet kan göra det själva innan visningen fortsätter. De delar som bara fanns med i den ena visningen innehöll – precis som i guide A:s fall – ofta något slags tilläggsinformation om det som guide B precis hade berättat om. Dessa delar var dock längre än i guide A:s visningar. Dessutom fanns det några längre delar i den finskspråkiga visningen som handlade om arbetsuppgifter och de administrativa förhållandena på slottet.

På samma sätt som i guide A:s visningar var de engelskspråkiga delar som hade en motsvarighet i den finskspråkiga visningen så lika att det var möjligt att se ett samband mellan dem, men de engelskspråkiga delarna tenderade att vara lite kortare och omformulerade till naturlig engelska (exempel 10).

Exempel 10. Mutta sitten tuhatviissataaluvulla rupes Kustaa Vaasa uusimaan koko tän järjestelmä, eli vanhojen linnanherrojen tilalle tuli vouteja, jotka yleensä olivat samassa linnassa töissä vaan muutaman vuoden ja sitten muutti seuraavaan, eli olivat lähinnä tämmösinä virkamiehinä ja kuninkaan edustajina. Ja se on tärkein syy miks tiedetään niin paljon enemmän tuhatviissataaluvun arkielämästä että jotta tää uus järjestelmä rupes toimimaan niin kuningas vaati todella tarkkaa kirjapitoa varsinkin linnoista. Ja kerran vuodessa sitten linnan kirjuri, joka oli linnan arvojärjestyksessä toinen voutin jälkeen, niin hänen tehtävänään oli lähtee Tukholmaan viemään näitä kirjoja tarkistettavaks, ja yleensä seuraava asia mikä tapahtui oli että tänne takasin tuli pitkä ja vihainen kirje jossa kuningas listas kaikkee mitä hänen mielestään on tehty väärin vuoden aikana, että yhdessä tapauksessa linnanvoutihan jäi kiinni varkaudesta ja epärehellisyydestä mutta on sitten myös valitettu semmosesta että ihmiset tässä Hämeessä syövät aivan liikaa, tää linna ei oo tarkotettu mikskään hyväntekeväisyyslaitokseks vaan jos tänne kutsutaan vieraita niin niitten pitää myös tehdä jotain työtä tässä, ja kynttilöitä oli poltettu aivan liikaa ja ne olivat ainoastaan tarkotettuja työntekoo varten.

And for much of that century the king of Sweden was a man called Gustav Vasa, who was a great fan of careful record keeping, it would be a diplomatic way of putting it. So, for example he demanded that every day the scribe had to write down not just how many people were living in the castle but exactly by name who was living here and how much food they had eaten that day. And usually the first thing that happened after he got the record books was that he sent a long and angry letter back here and to all the castles of the country where he complained everything that had been done wrong. People had eaten too much and not produced enough goods that were supposed to be manufactured here and so on. So that he was the one who was complaining about candles being used too often. (Guide B)

I guide B:s visningar fanns det också mer direkta översättningar, som framgår av exempel 11.

Exempel 11. Tämmönen suljettu sisäpiha on ollut aivan olennainen osa keskiaikasta linnaa, ensinnäkin puolustussyystä. Kun oli tämmönen aukio keskellä rakennusta niin ovet ja ikkunat pystyttiin tekemään sisäpuolelle eikä tarvittu tehdä aukkoja ulkoseiniin. Että ihan alkuvaiheesta ei oo tietoo kuten mä sanoin mut heti kun toi kukkotorni valmistui niin myös linnan sisäänkäynti sijoitettiin sen sen toiseen kerrokseen jossa oli laskusilta. Ja sitten tää piha oli myös tärkeä työtila, varsinkin pohjakerroksessa oli nää huoneet niin pimeitä ja kylmiä että niissä ei mielellään oleskeltu enemmän kun oli pakko, vaan jos sää vaan yhtään salli niin tehtiin kaikki työt ulkona mut tässä pihassa tietenkin oltiin sopivasti tuulesta suojassa.

A closed courtyard like this would have been a critical and important part of any offensive fortress because you didn't want to make any holes in the outer walls that would let an enemy in so when you had an opening like this in the middle you could make all the doors and windows in the inside. We also know that as soon as they finished the tower here in the fourteenth century they also placed the main entrance to the castle on the upper floor. The drawbridge. And this would also have been an important working space particularly later on towards the end of the middle ages because a huge number of people living and working here would have been various types of craftsmen or craftswomen and particularly here on the lower floor the rooms would have been so dark and cold and generally unpleasant that you tried to spend as much time outdoors as possible. So here in the courtyard you would be protected from the wind.

Efter att jag hade analyserat guiderna A:s och B:s visningar kunde jag nästan dra den slutsatsen att det tenderar att finnas mycket översättning och andra likheter mellan visningar på olika språk och att guiderna har något slags manus som de följer oberoende av språket. Guide C och hans visningar skilde sig dock mycket från de tidigare analyserade visningarna. I princip innehöll guide C:s visningar på finska och engelska ganska mycket gemensam information, men det fanns relativt stora skillnader exempelvis i meningsbyggnaden, som det syns i exempel 12. Som jag redan konstaterade räcker det inte att två texter har samma eller nästan samma informationsinnehåll för att de skulle

kunna definieras som källtext och dess översättning. Som jag tidigare konstaterade är det ändå relativt begränsat vad guiden kan förväntas tala om under sin visning.

Exempel 12. Ja linnassa se tärkein nainen oli fatabuuriemäntä, ja tää fatabuuriemäntä huolehti sitte semmosesta säilytystornista joka liittyy tonne linnan kehämuriin. Siitt ei oo kauheesti mitää jääny jäljelle, mutta siellä siis pidettiin arvotavaroita ja sitte linnan hienoimpia kankaita ja taljoja, ja sitte ku saatiin tänne vieraita nii fatabuuriemäntä piikoineen toi niitä sitte tänne linnaan ja piti niistä huolta ja ja tehtiin tarvittaessa uusiakin kankaita ja kaikenlaisia tilauksia. Ja sitten ne taas vietiin sinne säilytystorniin ku vieraat täältä lähti.

The most important lady in the castle was the fatabur lady which which tried to take care of the storage tower, there were many kind of tapestries and tablecloths and valuable other valuable yeah. And other like the metal metal items that they had in the castle. So, she took care of that with her maids. (Guide C)

Även om guide C hade relativt mycket gemensam information i sina visningar var informationen också konstruerad och sammankopplad på ett annorlunda sätt. Ett exempel på detta framgår av exempel 13:

Exempel 13. Ensimmäisen kerran tää linna mainitaan historiallisissa lähteissä tuhatkolmesataakahdeksan, ja se historiallinen dokumentti on tämmöne lahjakirja, jonka Birger Jaarli on sitte kirjottanu veljilleen, eli täällä Suomessa oli siinä vaiheessa kolme linnaa eli Hämeen linna, Turun linna ja Viipurin linna ja kaikki nää hän sitten lahjoitti veljilleen.

This is one of the medieval castles of Finland, we have two more of them, in Turku is one of them and then the Häme castle and then the Viaborg [sic] castle which is already in Russia.

Dessa skillnader i visningens struktur beror möjligen på att guide C medvetet har valt att undvika sådana situationer där hen vet att hens kunskaper inte kommer att räcka till eller där hen riskerar att inte tala felfritt och flytande. Med andra ord kan det knappast vara fråga om översättning i guide C:s fall, även om hen säkert har något slags visningsmanus i sitt minne.

Precis som hos de guider vars visningar jag redan har behandlat fanns det också i guide C:s visningar sådana rum som endast besöktes i den ena visningen men inte i den andra, och det som guide C talade om i dessa rum togs inte upp någon annanstans under den andra visningen. Annars var de delar som inte fanns med i båda visningarna något slags korta tillägg, och dessutom fanns det längre beskrivningar av de historiska förhållandena

kring slottet i båda visningarna, men deras innehåll hade inget gemensamt: under den engelskspråkiga visningen handlade delen om Finlands historia, under den finskspråkiga visningen låg tyngdpunkten i Tavastland.

Guide D:s visningar var de längsta av visningarna i mitt undersökningsmaterial. Guide D talade också betydligt snabbare än de andra guider som deltog i undersökningen, vilket gjorde att hens visningar innehöll en mycket stor mängd information. Också de delar som var likadana i båda visningarna var mycket långa och omfattade ibland allt som guide D talade om i ett rum. De delar som var gemensamma för båda visningarna var också oftast relativt direkta motsvarigheter till varandra, men ändå omformulerade till naturlig engelska (se exempel 14 och 15). En intressant detalj var att guide D även översatte vissa personnamn som hen nämnde under sin engelskspråkiga visning, och detta resulterade i fantasifulle översättningar: *Tall Jester* för *Pitkä-Pelle* och *Henrik the Rat* för *Henrik Rotta*, som båda var kända brottslingar som satt fängslade på Tavastehus slott, samt *Catdamn* för *Pirskatti*, en katt som påstås spöka på Tavastehus slott.

Samtidigt som guide D hade sin visning på engelska pågick det flera förhandsbokade visningar på slottet, vilket påverkade hens visning. Guiden försökte besöka brunnsgården tre gånger under visningen men det fanns alltid en annan grupp i rummet, och dessutom var hen tvungen att besöka slottets balkong för att inte hamna i ett rum där det redan fanns en grupp. En del av skillnaderna mellan hens visningar kan alltså förklaras med detta.

Exempel 14. Ja nyt sitten pysähdytään siks aikaa että haluan muistuttaa teitä siitä että samoin kuin tämä linna, niin myös tämä linnan ympäristö on sitten vaihteittain rakennettu, että tämä tila mihin äsken tultiin niin ei oo mikään historiallinen tila, kuten huomasitte äsken jäi nuo neliskanttiset muurit meidän päälinnastamme teidän selkienne taakse, niin nyt ollaan tämmösessä aulatilassa joka on rakennettu restaurointivaiheessa joskus seitsemänkymmentäluvulla käsittääkseni, että voidaan sitten yhdistää tämä meidän keskiaikainen linnamme tällaiseen historialliseen, mutta ei keskiaikaisen kehämuurirakennuksen kanssa. Tämä on tuhatseitsemänsataaluvulla vasta rakennettu tämä kehämuurirakennus täällä näin, elikkä tässä mennään parin aikakauden lävitte takasin tonne linnan toiseen kerrokseen, ja vois samalla muistuttaa semmosen seikan että ei kaikki ole myöskään niin kun näyttää, meillä on tämä haarniskanäyttely tuolla toisessa kerroksessa ja ne on ihan aitoja haarniskoja joita itävaltalaiset on käyttäneet sodissaan tuhatviissataa tuhatkuussataaluvulla turkkilaisia vastaan. Katsokaa, tuossa on haarniska, että näyttääpä aidolta, mutta kun kattoo vähän tarkemmin täällä näin, niin täällähän lukee että laina Suomen kansallisteatterista, että tämä on pelkästään teatterikalu, tää että ei oo missään muissa missään muussa kun teatterisodissa käytetty tätä haarniskaa todennäköisesti, että se ei millään tavalla oo

mikään aito. Että voihan se replika olla, eli tehty jonkun keskiaikaisen haarniskan mukaisesti mutta ei oo sitten missään taistelussa käytetty. Mennään eteenpäin.

And I would like to remark you this room that we are not anymore in our main castle as you can see we left the four meter thick wall behind our backs and we are in an unhistorical space here unhistorical room. Because this space has been built as sort of a connection space during the seventies it's only like forty fifty years old because we wanted to connect our medieval castle over there with this surrounding wall building over here which is not medieval but still historical because has been built during the eighteenth century so it's about three hundred years old. So we go through like these two periods over here then we go back to the second floor of the castle over there. I would also like to point out that not everything is what it looks like, for example you know this that we have this Heavy Metal armour exhibition here on the second floor. Those are real medieval armour plate armour that has been used in the Ottoman wars against the Turks by the Austrians during the sixteenth and the seventeenth century and if you probably think that's a real armour too. But if we come here and watch this tablet over here you can see that it says on "loan from the Finnish National theatre" so this is a hoax people, do not believe everything you see. It is just like if it has seen war it has only seen war on theatrical stage. Of course it can be a replica which means that it has been manufactured according to an existing plate mail but it's not like it's like a really modern it has been probably manufactured some time during the like twentieth century like late twentieth century or something like that. So, let's go now upstairs. (Guide D)

Exempel 15. Elikkä tällä tarinalla me liitytään osaksi tätä yleiseurooppalaista tarinankerrontaperinnettä, että jokaisessa linnassa on oma tällanen hovikummituksensa sitten kummittelemassa. Että meette nyt vaikka Raaseporiin tai Turun linnaan tai Savonlinnaan Olavinlinnaan niin siellä tosiaan kaikissa linnoissa on jonkinmoinen kummitustarina kerrottavana. Jos semmosta kummitustarinaa ei ole, niin olkaa huoleti, semmoinen kyllä sitten keksitään.

And so this is the kind of story that we tell people and this story we kind of join this this old like general European storytelling tradition that if you go like anywhere in a castle in Europe in Finland or anywhere they always have some sort of court ghost there that haunt in the castle. If there is no such ghost do not worry, we will make something certainly like this cat over here. (Guide D)

Det som kom fram i guide D:s visningar gäller mestadels också för guide E:s visningar. Guide E:s visningar var egentligen en och samma visning på två olika språk. De delar som var gemensamma för båda visningarna var mycket längre än hos de övriga guiderna (se exempel 16), även så långa att de omfattade flera rum. Det som är anmärkningsvärt i exempel 16 är att även guidens egen kommentar (*Hirveesti ei kyl herätä ruokahaluja*) finns med i den engelskspråkiga visningen (*That's not much of an appetizer nowadays though*). I början av ljudfilen från den engelskspråkiga visningen fanns det ljud som orsakades av kraftig vind utanför slottet, men eftersom visningarna var så lika varandra var det möjligt att gissa vilka ord eller meningar som saknades.

Exempel 16. Joo eli tää onki kaivohuone. Ja tää kaivo on tehty kylmämuuraustekniikalla eli ilman laastia sillon aikoinaan ja tää on kakstoista metriä syvä ja sen takia tää onki alun perin toiminu pohjavesikaivona ennenkö sit kuiv tossa tuhatviissataaluvulla. Ja sen jälkee tää on toiminu myös sadevesikaivona. Eli jos katotte tuonne ovelle joka johtaa sisäpihalle niin huomaatte kuinka korkealla se on ja kuinka myös toi sisäpihan lattia on kallellaan juuri tähän huoneeseen asti. Eli kaikki vedet sitten valu tänne kaivoon. Ja välillä sanottiin myös että täällä oli vettä täällä kaivossa niin paljon että sitä oli pakko käyttää ja koska se oli likasta niin siitä päätettiin sitten tehdä olutta niin saadaan tapettua nää bakteerit hehe samalla ja juotiinki keskimäärin kolme ja puoli litraa olutta päivässä per henkilö mutta sitten toisaalta taas palkollisilla se oli vähän tota se ei ollutkaan niin vahvaa ku esimerkiksi voudilla tai muilla korkeimmilla henkilöillä täällä ja ruokavalio muutenki sillon aika viljapainotteista että yks henkilö täällä linnalla söi kilon leipää päivässä ja joo paljon kasviksia myös mutta sit taas korkearvoiset henkilöt kuten vouti tai voudin sitte lähimaiset nii he sitte söi paljon lihaa ja esimerkiksi naudan kieli oli suurta herkkua ja isompia kaloja ja lintuja myös. Heil oli myös tapana ottaa linnun sisältä tää liha, kypsentää se ja ku he tarjoili tän linnun niin he laitto takas tän lihan sinne sen linnun sisälle et se olis kaunis koriste siellä pöydässä hehe. Hirveesti kyl enää herätä ruokahaluja. Mut vielä kaivoon palatakseni nykyään nykyaikana sitten osa pitää tätä toivomuskaivona että sen takii tuol näkyyki pohjalla niin paljon kolikoita ja muutaki roskaa ja sitä joudutaa tyhjentele ihän säännöllisin väliajoin, että tää on tyhjennetty viime vuonna neljän vuoden jälkeen ja sillon tuolta pohjalta löydettiinkin noin tuhat euroo rahaa. Se oli vaa vähä harmi et osa niistä kolikoista ne oli liimautunu yhteen ko ne oli ollu tuolla sen neljä vuotta ja kosteissa olosuhteissa.

So now we came to the well room. Yeah, and that is twelve meters deep and they actually when they made this well they made it without mortar. So, it's really nice the technique here. And then this used to be a ground water well and but this dried when they came to the sixteenth century unfortunately. And it's also said that this was partly a rain water well. If we take a look at this door which leads to the courtyard we see how the floor is crooked right to this room so part of the water came here and at some points they said that there was so much water here that they had to make some of it often through beer for it hehe. And also to kill bacteria at that point. Practical, yeah. And at that point every person here in the castle drank three litres beer a day. But still it wasn't that strong like nowadays. It depended a little bit if there was worker then it was a little bit mild but if there was like the bailiff or somebody who had a higher position then he had a stronger beer, like bailiff's beer for example hehe. And also with that beer they ate one kilogram of bread each one day. And they workers also their diet it was just bread and also vegetables maybe. Compared to the higher-class people who ate meat like beef's tongue was one of the delicious specialities what they had hehe. They also had big fish and birds which they ate. And they also had this one speciality that they took the meat off of the bird which they cooked, and then when they served the bird they put the meat again inside so that they got a beautiful decoration on the table. That's not much of an appetizer nowadays though. And still nowadays you can just see the coins there down on the bottom of this well because some people consider this is a wish well as well and that is why it has to be emptied also it has to be emptied every now and again. It was emptied last year after four years and they found approximately thousand euros there on bottom of it. But some of it the condition wasn't that good because they're just stack together and because of the moist conditions that there are there down. (Guide E)

Guide E:s visning på finska visade sig vara dagens sista visning som brukar vara lite kortare. Därför fanns det två rum i slutet av den engelskspråkiga visningen som inte fanns

med i den finskspråkiga, och precis som alla andra guider talade inte heller guide E om det som hen talade om i dessa rum någon annanstans. Dessutom fanns det återigen 1–2 meningar lång tilläggsinformation då och då som bara fanns med i den ena visningen men inte i den andra.

Sammanfattningsvis gick det att hitta gemensamma drag i alla visningar. För det första fanns det en stor mängd gemensamt innehåll i varje guides visningar på finska och engelska. För det andra var det ofta fråga om antingen ett svar på publikens fråga eller något slags tilläggsinformation när det förekom en kortare del som fanns med i en visning men inte i den andra. För det tredje visade det sig att viss information hör till ett visst rum. När ett rum besöktes endast i den ena visningen men inte i den andra utelämnade guiderna också all information och alla anekdoter som de talade om i detta rum.

3.2.2 När språkkunskaperna inte räcker till

I allmänhet var de inspelade visningarna flytande och det fanns endast några få punkter där guiderna tydligt skulle ha haft problem med språket. Detta kan bero på flera olika faktorer. För det första råkade alla visningar på främmande språk vara på engelska, som guiderna ansåg att de behärskade bra. För det andra kom det fram i enkätundersökningen att en av de två mest använda strategierna i situationer där språkkunskaperna inte räcker till är att guiderna medvetet undviker sådana situationer. Det är dock omöjligt att ta hänsyn till hur mycket variationen mellan guidernas olika visningar beror på språkkunskaperna. Därför har jag beaktat bara sådana situationer där guiden tydligt verkar ha problem med språket och visar detta exempelvis genom att stamma eller ha en längre paus.

Under den engelskspråkiga visningen uppstod det två situationer där guide A verkade ha problem med språket. I den första situationen håller hen på att börja med en ny mening men börjar sedan stamma, och till slut formulerar hen om hela meningen för att kunna fortsätta (se exempel 17).

Exempel 17. So, the Häme area it was... it was very... it... ehmm... it was... there was lot of villages around the Häme area so they needed to build here something that

would unify all the areas around here. (Guide A)

I den andra situationen pågår det en diskussion mellan guide A och en visningsdeltagare om tiden då slottet fungerade som kvinnofängelse. Guide A verkar inte förstå vad visningsdeltagaren frågar men försöker svara på frågan i alla fall. Visningsdeltagaren märker dock att hen inte blir förstådd, upprepar begreppet (*capital punishment*) flera gånger, använder en synonym (*death sentence*) och till sist även ger ett exempel eller underbegrepp (*hanging*) (exempel 18).

Exempel 18. - Were there only women prisoners?

- Yeah, so there were... Yeah, so some of the crimes were very very grave when you when you read back on the accusations.

- They had capital punishments?

- Actually I don't know... I don't know that... I just...

- Capital punishments. Capital punishments. Death, death sentence for women. Capital punishments. Hanging?

- I think they only served their sentences inside here, I don't know if they used that anymore. But there were also political prisoners for example kept here so not all were murderers but those were the most serious kind of crimes convicted. (Guide A)

De strategier som guiderna listade ut i enkätundersökningen gällde mest för sådana situationer *där guiderna vet vad de skulle vilja säga men inte kan uttrycka sig på ett annat språk*. Även kommunikationsstrategierna formulerade av Færch & Kasper (1983a) som presenterades ovan utgick från att talaren själv vet vad hen skulle vilja säga men kan inte uttrycka sig problemfritt. Här är det inte fråga om en sådan situation utan en situation där guiden inte känner till ordet som hen måste kunna för att kunna svara på visningsdeltagarens fråga, men strategierna som besökaren använder för att få guiden att förstå verkar vara likadana. När guide A har förstått begreppet verkar hen använda en strategi som nämndes i enkätundersökningen och som också hör till kommunikationsstrategierna formulerade av Færch & Kasper (1983a). Guiden byter ämne och börjar i stället tala om politiska fångar.

Även guide C hamnar i situationer där en visningsdeltagare hjälper till. I den ena situationen kompletterar visningsdeltagaren guide C:s mening när guiden tänker för länge (exempel 19), och i den andra situationen upprepar guide C ett felaktigt begrepp utan att märka det själv, och korrigeras av en visningsdeltagare (exempel 20).

Exempel 19. - So that's when the Russians came for the next century to occupy Finland. Yeah, but the castle surrendered there too, hehe. But that's why it's in a such a good...

- State?

- Good, yes, state. (Guide C)

Exempel 20. - And then when in the fifties the researchers who *restore* the castle then this was a quite big surprise for them. A really nice surprise, of course, and this is didn't need to *restore* that much, no.

- *Restore*. (Guide C)

I det inspelade materialet förekom det en strategi som ingen av guiderna nämnde i enkätundersökningen men som två guider använde: att uttrycka sig på ett annat språk, i detta fall på finska. Denna strategi användes av guide B och guide D i liknande situationer (exemplen 21 och 22), men det är inte helt klart om det är fråga om ett språkligt problem, dvs. att guiden inte vet vad begreppet heter på ett annat språk och använder det finska begreppet i stället, eller snarare ett kulturrelaterat problem, dvs. att guiden vill markera att det här är någonting som inte finns någon annanstans. Båda begreppen (*latokartano* [*ladugård*], och *köyhäinraamattu* [”*de fattigas bibel*”]) är historiska och kulturbundna, och de saknar högst sannolikt en exakt motsvarighet i andra språk. *Latokartano* har exempelvis översatts till *manor* i slottets engelskspråkiga guidebok (2001) och till *landed estate* i Anna-Maria Vilkunas *A Year at the castle* (1998). Ingetdera av dessa två begrepp syftar på exakt samma sak som *latokartano*.

Exempel 21. And the castle had several so-called *latokartano*, which were farms that produced both grain and meat and fish and other things for the castle. (Guide B)

Exempel 22. Also walls were a little bit different, they probably had some sort of like they were chalk white at first, of course, and then they had probably painted some sort of like we call them in Finnish like *köyhäinraamattu*, it's like a bible of the poor because people could not read they didn't understand the bible so they has they had to be the message had to be conveyed some other way so they had this sort of paintings that were like paintings about what had happened in the Bible, what Jesus had done and also like all different kind of paintings about the stories about saints and such, so that's how the people back in the day learnt more about the Christianity. (Guide D)

Under guide D:s visning uppstod det också några andra situationer där hen inte verkade känna till eller komma ihåg ett ord som hen skulle behöva. Guide D tog ofta mer tid för att leta efter det korrekta ordet genom att upprepa relativt innehållsfattiga tilläggsatser som *sort of like, how to say och you know* (exemplen 23 och 24). Denna strategi kan räknas höra till Færch & Kaspers *strategier för att minnas*.

Exempel 23. So now that we are here I would like to tell you a little about those holes over there. As you can see those are those have been left there because they used *this sort of a how to say this sort of beams wooden beams and scaffolding* when they were constructing this castle so it was more easier to lay brick over another brick when there was *some sort of you know like a pole there or beam there* which upon they could stand or sit and when they did not need that beam anymore they just took it away and put another one up there so they could continue on their work. (Guide D)

Exempel 24. And you can see if you go closer you can see like there has been like two fireplaces there because there's much *you know this kind of you know you know like dusty smoke stuff* over there so you know that keep the gate keeper warm during the winter time when he was looking to that peeping hole over there to see whose coming inside so would he let the person inside or not. (Guide D)

I exempel 24 kommer guide D inte på det ord som hen skulle behöva (*soot*) och hen beskriver begreppet med andra ord (*dusty smoke stuff*). Hen använder samma strategi också när hen försöker berätta om medeltida skamstraff (exempel 25).

Exempel 25. For example the peasants were kind of really you know downtrodden in this system because they could be treated pretty much anyway people wanted to, in a way that for example if peasants could be how to say sentenced to like a shame punishments, they could be walked into *the sort of like wooden kind of a frame near the church and people could laugh at them and you know spit on them*.

Guide E föreföll inte ha haft problem med språket. Orsaker till detta kan vara att guiden talar bra engelska eller att hen är van vid att guida på engelska och har ett etablerat schema för hur visningen ska vara. Guide E:s visningar på finska och engelska visade sig vara mycket lika varandra. Guide E talade också mycket långsammare och lugnare än exempelvis guide D. Därtill hade hen pauser mellan meningarna, vilket betyder att hen kan ha planerat sin visning så att hen har mer tid att tänka under visningen.

3.2.3 Kulturbundet innehåll och specialterminologi

När jag letade efter kulturbundet innehåll och specialterminologi tog jag hänsyn till de specialområden som guiderna själva nämnde i enkätundersökningen. Det kom fram att alla guider vars visningar jag spelade in använde tiotals begrepp som hör till dessa specialområden, men i allmänhet var majoriteten av dessa begrepp mycket allmänna och vardagliga. Varje guide använde dock också sådana termer som är mer specialiserade och som man ofta inte lär sig i skolan, men antalet dessa mer specialiserade begrepp var endast

några få under varje visning. När jag letade efter mer specialiserade begrepp kunde jag lätt särskilja fyra teman som en stor del av begreppen hörde till: öl, eldstäder, bygghistoria och fängelse. Ölrelaterade begrepp som användes under de finskspråkiga visningarna var *arkiolut* (*vardagsöl*), *renkiolut* (*drängöl*) och *voudinolut* (*fogdeöl*) och *kannu* (*kanna*). Begrepp som hade med eldstäder att göra var *kiusuuni* (*en medeltida typ av eldstad med stenar*) och *hypokaustiuni* (*hypokaustugn*) som uttrycktes av flera guider. Bygghistorierelaterade begrepp som kom fram var *tynnyriholvaus* (*tunnvalv*), *(risti)holvikaari* (*kryssvalv*), *valumuuritekniikka* (*gjutmursteknik*), *tiilikaappi* (*tegelnisch*), *fatabuuritorni* (*fataburtorn*), *kehämuurirakennus* (*ringmursbyggnad*) och *puolustuskäytävä* (*skyttegång*). Dessutom uttryckte guiderna tre fängelserelaterade begrepp som var *vesileipävankeus* (*fängelse på vatten och bröd*), *kruununvankila* (*kronofängelse*) och *työ- ja ojennuslaitos* (*arbets- och korrektionsinrätt*).

Under de finskspråkiga visningarna hade guiderna tre huvudsakliga sätt att förklara sådana här begrepp. Oftast lade guiderna till något slags förklaring. Dessutom kunde de jämföra begreppet med någonting som är mer bekant för visningsdeltagarna, till exempel säga att *kannu* är ungefär fyra liter eller att *kiusuuni* fungerar på samma sätt som bastuugn. Det tredje sättet var att guiden visade det objekt hen syftade på ("där uppe ser ni.."). Under de engelskspråkiga visningarna hade en del av dessa begrepp helt utelämnats. De som angavs uttrycktes med sin engelskspråkiga motsvarighet, med ett överbegrepp eller med ett annat mer allmänt begrepp. I sin engelskspråkiga visning hade guide A till exempel ersatt *hypokaustiuni* med *a very typical medieval fireplace*. Begreppen förklarades med samma strategier som under de finskspråkiga visningarna.

Det populäraste sättet att hantera namn på personer var att ange namnet som sådant under den finskspråkiga visningen och lägga till någon slags förklaring när namnet tas upp under den engelskspråkiga visningen (se exempel 26). Av alla personnamn som uttrycktes under de finskspråkiga visningarna var det endast tre namn som inleddes med en förklaring. I dessa fall var det fråga om två kungar som båda nämndes utan någon titel under andra visningar, samt den enda kvinnliga slottsherren Ingeborg Åkesdotter Tott, som kan tänkas vara relativt obekant för en vanlig finländare. På så sätt kan den slutsatsen dras att guiderna ansåg de personer som nämndes vara bekanta för inhemska besökare men mer

obekanta för utländska besökare. I de engelskspråkiga visningarna uttryckte guiderna endast två personnamn utan någon förklaring. Dessa var Ingeborg Åkesdotter Tott och Birger Jarl, och de båda nämndes under guide D:s visning. Orsaken till detta kan vara att visningsdeltagarna var från Sverige och att guiden kan ha antagit att vissa historiska personer är bekanta för dem. Under sina visningar på finska och på engelska angav guide A inga namn på personer, och syftade inte på enstaka människor på något annat sätt heller.

Exempel 26. Finska: Kustaa Vaasa

Engelska: the king of Sweden was a man called Gustav Vasa who was a great fan of careful record keeping, it would be a diplomatic way of putting it (Guide B)

Finska: Birger Jaarli

Engelska: an earl named Birger, he was a Swedish nobleman which he became a king later (Guide C)

Finska: Kustaa II Aadolf

Engelska: the king of Sweden Gustav II Adolph (Guide E)

Förutom personnamn uttryckte guiderna också andra namn som oftast var namn på platser eller historiska händelser. När det var fråga om namn på olika platser nämndes länderna och de största städerna alltid utan något förklarande tillägg. Andra namn på platser eller historiska händelser angavs med en förklaring under de engelskspråkiga visningarna (*Häme region, lake Vanaja, the Finnish war where Finland was lost to Russia*). I endast några få fall använde guiden ett mer allmänt begrepp eller ett överbegrepp i stället för att ange namn som kan vara obekanta för visningsdeltagare. Guide B ersatte exempelvis de medeltida byggnaderna *Hämeen linna, Turun tuomiokirkko* och *Pyhän ristin kirkko* i Hattula med *three preserved medieval brick buildings in Finland*. Det är överraskande att överbegrepp användes så här sällan, eftersom 9 av 11 guider svarade att de brukar använda dem, vilket gjorde att svarsalternativet blev näst populärast.

Guide A:s visningar koncentrerade sig mest på livet på Tavastehus slott och skilde sig från de andra guidernas visningar på det sättet att de saknade de allmänhistoriska delar som alla andra guider hade. Detta syntes också i visningens uppläggning: alla andra guider inledde sina visningar utanför slottet och började med att ge bakgrundsinformation om Finlands historia och de historiska förhållanden som ledde till att man byggde ett slott i Tavastland. Guide A däremot började båda sina visningar på brunnsgården innanför slottet och gick nästan rakt på sak. Guide B hade inte heller någon allmänhistorisk genomgång i sin finskspråkiga visning, men inledde sin engelskspråkiga visning med att

berätta om de viktigaste punkterna i Finlands historia (exempel 27). I den andra ändan av skalan fanns guide D som inledde båda sina visningar med en drygt tio minuters presentation av de historiska förhållandena mellan Sverige och Novgorod.

Exempel 27. So, the main points to remember about Finnish history is that we used to be a part of Sweden for about six hundred years, from the end of the thirteenth century up until eighteen-o-nine or eighteen-o-eight, a little depending on how you count. And then we were part of the Russian empire until nineteen seventeen and then became an independent country. And this castle were closely connected to the Swedish period, it was the Swedes who started building it and it was an important part of their campaign as they arrived in Finland. (Guide B)

Allmänt taget fanns det inte mycket sådant innehåll i visningarna som skulle ha varit så kulturspecifikt att det skulle ha varit omöjligt eller åtminstone utmanande att direkt uttrycka innehållet på ett annat språk. Det fanns endast två sådana här punkter, och de två guiderna löste problemet på olika sätt. I exempel 28 berättar guide A om medeltida öl, men påpekar att det inte är fråga om samma typ av öl som man dricker i dag, utan ölet liknar mer mjöd eller svagdricka. I den engelskspråkiga visningen har mjödet och svagdrickan ersatts med *soft drinks* ('läsk').

Exempel 28. Mutta vesi ei ollutkaan se kaikista suosituin ruokajuoma sillon keskiajalla vaan se oli tällainen arkiolut mitä sitte täällä linnassa paljon valmistettiin, elikkä melkein kaikki vesi sitten tähän arkioluen tekemiseen käytettiin. Mutta se ei suinkaan ollut sellasta samanlaista olutta mitä nykypäivänä ostetaan kaupasta [*oljud*] *mitä vois vaikka johonkin simatyypiseen tai kotikaljatyypiseen juomaan enemmänkin verrata.*

The main, main drink that people preferred was actually ale, so a lot of ale was produced here in Häme castle. It wasn't similar to the one that we buy from stores today, it was much more mild, *you could maybe compare it to like soft drinks of the time* so it really didn't contain that much alcohol, and of course everyone could drink it, including people who were working for the castle. (Guide A)

Under båda sina visningar berättade guide D en anekdot om hur ett finskt bolag bokade slottets finaste sal för att spela in sin reklamfilm där och hur bolagets reklamare "hjälpste till" i restaureringsarbetet och målade en orestaurerad del av salens vägg med vanlig vit färg för att få den se bättre ut i reklamfilmen. En viktig del av humorn i anekdoten utgörs av att guiden berättar om vilken bransch bolaget representerar men säger att bolaget inte får namnges. En finsk visningsdeltagare vet troligen att det bara finns ett bolag inom denna bransch i Finland, och på så sätt avslöjar guiden "av misstag"

vilket bolag det är fråga om. När guide D beskriver bolaget på exakt samma sätt på engelska, är det däremot sannolikt att en utländsk visningsdeltagare inte förstår vitsen.

4 Sammanfattande diskussion

I det här kapitlet ger jag en sammanfattning av den här undersökningen och diskuterar svaren på mina forskningsfrågor och undersökningens resultat. Den här undersökningens syfte var att undersöka guidevisningar som kommunikation och i synnerhet ta reda på om det finns sådana likheter mellan en guides visningar på olika språk att det kan finnas översättning mellan dem. Mina forskningsfrågor var följande:

1. Hur planerar guider sina visningar, och vilka saker tar de hänsyn till när de planerar sina visningar?
2. Finns det sådana likheter mellan en guides visningar på finska och på något annat språk att man kan säga att det finns översättning i dem? Om inte, vad kan det vara fråga om i så fall?
3. Hur löser guider problem som uppstår när deras språkkunskaper inte räcker till eller när visningen innehåller kulturbunden eller specialterminologi?

För att få svar på dessa frågor genomförde jag en enkätundersökning bland slottsguiderna på Tavastehus slott och spelade in autentiska slottvisningar – en visning på finska och en på ett främmande språk som av en slump råkade vara engelska hos alla guider som deltog i den här delen av undersökningen. Eftersom denna undersökning handlade om både kommunikation och översättning tog jag upp dem båda i den teoretiska referensramen. Den bestod av kommunikationsstrategier formulerade av Claus Færch och Gabriele Kasper och en genomgång av vad översättning är och vad översättning anses omfatta.

Min första forskningsfråga handlade om planering av museivisningar på främmande språk och detaljer som guiderna tar hänsyn till när de planerar dem. Av enkätsvaren kom det fram att det inte finns endast ett planeringssätt som alla guider använder, utan alla de färdiga svarsalternativen valdes minst en gång, och dessutom kom det också några svar där guiderna hade uttryckt sin strategi med egna ord. Det populäraste sättet att planera sin

visning visade sig vara att guiden inte planerar sin visning särskilt noggrant på förhand men studerar terminologi på ett annat språk. Det näst populäraste sättet var att guiderna använder sin finskspråkiga visning som stöd. Av detta resultat kunde den slutsatsen dras att det bland de inspelade visningarna skulle finnas både sådana visningar mellan vilka det finns mycket gemensamt, och också sådana visningar i vilka innehållen inte särskilt mycket motsvarar varandra. Av några svar kom det också fram att guidens språkkunskaper påverkar planeringen av visningar. När visningen sker på ett språk som guiden behärskar bra, är det lättare att improvisera och variera sin visning, medan visningar på ett sämre behärskat språk ansågs noggrannare följa en förutbestämd plan. I enkätsvaren kom det också tydligt fram att guidens egna språkkunskaper påverkar visningens innehåll. När guiden inte behöver vara orolig över sina språkkunskaper, kan hen koncentrera sig på annat. När visningen sker på ett främmande språk som guiden behärskar bra, tar guiden bättre hänsyn till visningsdeltagarnas kulturella kunskaper exempelvis genom att förklara historiska händelser mer djupgående. Om visningen däremot sker på ett språk som guiden tycker sig behärska mindre bra, kräver språket guidens energi: guiderna strävar efter att hålla en så flytande visning som de bara kan med de språkkunskaper som de har. Detta kan dock påverka visningens innehåll på så sätt att det möjligen inte är särskilt djupgående och att guiderna kan undvika vissa anekdoter eller teman för att slippa hamna i en situation där språkkunskaperna inte räcker till.

I enkätundersökningen kom det också fram att guiderna hämtar sina kunskaper från flera olika källor. Terminologi på främmande språk hämtas exempelvis från ordböcker och ordlistor som har skrivits av slottets tidigare guider. Dessutom diskuterar guiderna med varandra, läser vetenskapliga artiklar och slottets guideböcker och broschyrer. Här liknar guidernas agerande Jämtelids *parallellskrivning* (2002). Guiderna hämtar råmaterial från olika källor, och varje guide får själv välja vilka delar av materialet som verkar väsentligt och intressant för hen att använda.

Jag undersökte översättning mellan visningar på olika språk genom att transkribera de autentiska visningarna som jag hade spelat in och genom att jämföra dem med varandra. Det kom fram att alla guider hade en stor mängd gemensamt innehåll i sina visningar på olika språk. Guiderna A:s och B:s visningar liknade varandra på så sätt att det fanns

mycket gemensamt information i båda guidernas visningar på olika språk, men delarna var oftast lite kortare än hos de andra guiderna och att delarna inte motsvarade varandra lika direkt som i guiderna D:s och E:s fall. Guide C:s visningar skilde sig mest från varandra: även om det fanns gemensamt innehåll i båda visningarna var meningsbyggnaden ofta annorlunda, och samma information förekom ibland i en annan kontext. En orsak till detta kan vara att guide C medvetet undvek att hamna i situationer där hens språkkunskaper inte räcker till och att hen med andra ord hade anpassat sin visning efter sina språkkunskaper, vilket sedan ledde till att hens visningar är annorlunda. I guiderna D:s och E:s visningar var de gemensamma delarna mycket långa och motsvarande varandra oftast mycket direkt.

Det gick att hitta också sådana gemensamma drag som alla guider hade i sina visningar. De delar som fanns mellan de gemensamma delarna innehöll oftast något slags tilläggsinformation eller ett svar på visningsdeltagarens fråga. En viss information visade sig också vara starkt bunden till ett visst rum, vilket betyder att om guiden inte besökte ett visst rum, förblev visningsdeltagarna utan den information som var knuten till just det där rummet.

Den sista forskningsfrågan handlade om specialsituationer som guiden kan hamna i under en visning – situationer där guidens språkkunskaper inte räcker till och situationer där visningen innehåller kulturbundna begrepp eller specialterminologi. När det gäller situationer där guidens språkkunskaper inte räcker till, använder de sådana genomförandestrategier att de försöker uttrycka detsamma på något annat sätt, beskriver begreppet eller fenomenet eller frågar publiken. Av reduktionsstrategierna nämndes endast två strategier: guiden berättar om något sådant som ligger nära det ursprungliga ämnet och hen undviker situationer där språkkunskaperna inte räcker till. Den sistnämnda strategin var den ena av de två strategier som nämndes oftast. I det inspelade materialet gick det förstås inte att med säkerhet definiera när en guide undviker en viss situation eftersom skillnaderna mellan visningarna kan ha flera orsaker. I det inspelade materialet kom det fram att guiderna exempelvis beskriver det saknade begreppet eller försöker komma ihåg det genom att upprepa satser som *you know*. Det kom också fram att det även finns sådana situationer där guiden inte förstår ett begrepp som en visningsdeltagare

använder och att det då är deltagaren som måste försöka få guiden att förstå det som menas. En sådan här situation tas inte upp i Færch & Kaspers kategorisering av kommunikationsstrategierna, utan de utgår från att talaren vet vad hen vill säga.

Det fanns inte särskilt mycket specialterminologi i de autentiska visningarna. De begrepp som fanns med i de finskspråkiga visningarna hade oftast lämnats bort eller ersatts med ett överbegrepp. Kulturbundna element, exempelvis namn på platser och personer, inleddes ofta med något slags förklaring, exempelvis personens yrkes- eller hederstitel. Det som är anmärkningsvärt är att majoriteten av de guider som deltog i enkätundersökningen berättade att de går igenom de viktigaste punkterna i Finlands historia under sina visningar på främmande språk, men när jag lyssnade igenom det inspelade materialet visade det sig att endast en guide egentligen gjorde så.

Som jag konstaterade i *1.3 Tidigare forskning* har (musei)visningar inte forskats i särskilt mycket än. Det är dock fråga om en relativt krävande kommunikativ situation. Man talar ibland om ett mycket avancerat tema till människor som kanske inte vet något alls om ämnet på förhand, och som guide vet man aldrig på förhand vad visningsdeltagarna kommer att fråga. Därtill måste guiden använda ett främmande språk, vilket medför även språkliga och kulturella svårigheter. Guiden måste kunna språket tillräckligt bra, hantera de situationer där de egna språkkunskaperna kanske inte räcker till och ta hänsyn till visningsdeltagarnas förkunskaper. Det finns mycket som man skulle kunna forska i inom det här området.

Jag bestämde mig för att använda både enkäter och autentiskt visningsmaterial för att få en tillförlitlig bild av hela processen. Med enkäterna fick jag information om planeringsprocessen och de faktorer som påverkar den, samt information om guidernas uppfattningar om visningssituationen. Enkäterna visade sig vara det bästa och mest tillförlitliga sättet att få information om hur guiden planerar sina visningar. Autentiska visningar behövdes däremot för att få kännedom om hur guiderna *i praktiken* agerar under visningssituationen. Det kan ibland hända att människan *tror* att hon gör på ett visst sätt, men i praktiken gör på ett helt annat sätt, och därför räcker det inte med en enkätundersökning eller en intervju.

Av en slump råkade alla de icke-finska visningarna vara på engelska, som utvärderades som ett starkt visningsspråk av alla guider som deltog i enkätundersökningen. Det skulle ha varit intressant att få med åtminstone en visning på ett språk som guiden behärskar mindre bra, och sedan undersöka om det är möjligt att hitta några skillnader mellan de visningar som genomförts på ett svagare respektive starkare språk. I enkätundersökningen kom det nämligen tydligt fram att visningar på ett starkare och ett svagare främmande språk ansågs vara annorlunda. Guiderna upplevde att de tar bättre hänsyn till deltagarnas förkunskaper när de guidar på ett starkt främmande språk. När visningen sker på ett svagare språk upplevde guiderna ett de koncentrerar sig mer på att anpassa sin visning efter sina språkkunskaper. Visningen ansågs då vara enklare och följa noggrannare ett visst manus eller schema. Det skulle ha varit intressant att få se om det finns sådana skillnader även i verkligheten.

Även om jag begränsade undersökningen till att endast omfatta allmänna visningar och på så sätt försökte få varje guides ”basvisning” att bli inspelad, kunde jag ändå hitta utomstående faktorer som möjligen påverkade innehållet i många av de inspelade visningarna. Exempelvis under guide D:s visning på engelska pågick det flera förhandsbokade visningar på slottet som påverkade hens visning på så sätt att hen till exempel inte kunde besöka alla rum som hen skulle ha velat besöka eftersom rummen hela tiden var reserverade av en annan visningsgrupp. Om jag hade velat undersöka guidernas visningsmanus ännu noggrannare och försöka minska påverkan av utomstående faktorer skulle jag ha kunnat spela in flera visningar på samma språk av varje guide och först jämföra visningar på samma språk med varandra. Jag anser dock att en sådan här undersökning är för omfattande för en pro gradu-avhandling. Faktumet är dock att den möjliga påverkan av utomstående faktorer hör till visningssituationens natur som social händelse.

Att definiera vad som är översättning och vad som inte är det visade sig inte vara så enkelt. Eftersom den här undersökningen handlade om eventuell översättning till ett främmande språk var det svårt att definiera en översättning med hjälp av översättningsuniversalerna eftersom de kan anses gälla bättre i situationer där en text översatts till översättarens

modersmål. På grund av detta blev *likhet* eller *motsvarighet* den viktigaste faktorn för definitionen av översättning. Problemet var hur lika varandra två visningar eller delar av visningar ska vara, och hur långa de ska vara för att den ena visningen kan definieras som källtext och den andra som dess översättning.

Källförteckning

Primära källor

Enkätundersökningen för slottsguiderna på Tavastehus slott 2016. (Se Bilaga 1.)

De inspelade visningarna 2016. (10 ljudfiler, 118 sidor transkriberat material)

Litteratur

Aarnipuu, Petja 2008. *Turun linna kerrottuna ja kertovana tilana*. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Bassnett, Susan 2014. *Translation. The new critical idiom*. London: Routledge.

Chesterman, Andrew 1997. *Memes of Translation. The spread of ideas in translation theory*. Benjamins translation library, v. 22. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Corder, Stephen Pit 1983. Strategies of communication. I: *Strategies in interlanguage communication*. Red. av Færch, Claus & Kasper, Gabriele. London: Longman. S. 15–19.

Færch, Claus & Kasper, Gabriele 1983a. Plans and strategies in foreign language communication. I: *Strategies in interlanguage communication*. Red. av Færch, Claus & Kasper, Gabriele. London: Longman. S. 20–60.

Færch, Claus & Kasper, Gabriele 1983b. Introduction. I: *Strategies in interlanguage communication*. Red. av Færch, Claus & Kasper, Gabriele. London: Longman. S. XV–XXIV.

Harris, Brian 1975. The importance of natural translation. I: *Working Papers in*

Bilingualism, nr 12. Toronto. S. 96–114. Hämtad den 1 april 2018 från https://www.researchgate.net/publication/284578264_The_importance_of_natural_translation.

Isolahti, Nina 2015. Asioimistulkkaus ennen ja nyt. I: *Käännetyt maailmat: johdatus käännösviestintään*. Red. av Aaltonen, Sirkku, Siponkoski, Nestori & Abdallah, Kristina. Helsinki: Gaudeamus. S. 197–208.

Jämtelid, Kristina. 2002. *Texter och skrivande i en internationaliserad affärsvärld. Fler-språkig textproduktion vid ett svenskt storföretag*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Studies in Scandinavian Philology. New Series. 27. Stockholm: Almqvist & Wiksel International.

Kinnunen, Tuija, 2015. Suunvuoro. I: *Virittäjä* 119 (3). *Maallikkokääntämisen ja -tulkkauksen teemanumero*. S. 315–316.

Kiskonen, Terhi & Nissi, Jyrki. Personlig kommunikation (e-postintervju) den 23 mars 2016.

Kolehmainen Leena, Koskinen Kaisa & Riionheimo, Helka 2015. Arjen näkymätön kääntäminen. Translatorisen toiminnan jatkumot. I: *Virittäjä* 119 (3). *Maallikkokääntämisen ja -tulkkauksen teemanumero*. S. 372–400.

Kolehmainen, Leena, Penttilä, Esa & Pilke, Nina 2015. Luonnollinen kääntäminen, kielenvälitys, ad hoc -tulkkaus? Terminologinen näkökulma käännöstieteen reuna-alueille. I: *Virittäjä* 119 (3). *Maallikkokääntämisen ja -tulkkauksen teemanumero*. S. 318–340.

Lamminen Marjut, Tornberg, Leena 2010. Tieteellisistä esitelmistä opastuksiin. Opastustoiminnan historiaa kulttuurihistoriallisissa museoissa. I: *Pedafooni 2B. Opastamisen historiaa*. Red. av Salo, Erja. Helsingfors: Museopedagoginen yhdistys Pedaali. S.13–19. Hämtad den 9 februari 2016 från

<http://pedaali.fi/sites/default/files/julkaisut/pedafooni2B.pdf>.

Leppihalme, Ritva 1997. *Culture Bumps. An empirical Approach to the Translation of Allusions*. Clevedon: Multilingual Matters.

Penttinen, Elina 2009. Oppaan työnkuva – valtakunnallisen museo-opaskyselyn satoa. I: *Opastamisen nykypäivää. Pedafooni 2A*. Red. av Kaitavuori Kaija et al. Helsingfors: Museopedagoginen yhdistys Pedaali. S. 10–15. Hämtad den 9 februari 2016 från http://pedaali.fi/sites/default/files/julkaisut/pedafooni2A_0.pdf.

Pym, Anthony 2010. *Exploring translation theories*. London: Routledge.

Salo, Erja 2010. Johdanto. I: *Pedafooni 2B. Opastamisen historiaa*. Red. av Salo, Erja. Helsingfors: Museopedagoginen yhdistys Pedaali. S. 3–4. Hämtad den 1 april 2018 från <http://pedaali.fi/sites/default/files/julkaisut/pedafooni2B.pdf>.

Tarone, Elaine, Cohen, Andrew D & Dumas, Guy 1983. A closer look at some interlanguage terminology. I: *Strategies in interlanguage communication*. Red. av Færch, Claus & Kasper, Gabriele. London: Longman. S. 4–14.

Tavastehus slott 2016. *Opastukset 2016*. Hämtad den 9 februari 2016 från <http://www.kansallismuseo.fi/fi/hameen-linna/opastukset>.

TENK = Forskningsetiska delegationen 2009. *Etiska principer för humanistisk, samhällsvetenskaplig och beteendevetenskaplig forskning och förslag om ordnande av etikprövning*. Hämtad den 10 maj 2018 från <http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/etiskapriciper.pdf>.

Tiittula, Liisa & Hirvonen, Maija 2015. Intermodaalinen kääntäminen ja tulkkkaus. I: *Käännetyt maailmat: johdatus käänösviestintään*. Red. av Aaltonen, Sirkku, Siponkoski, Nestori & Abdallah, Kristina. Helsingfors: Gaudeamus. S. 252–271.

Tirkkonen-Condit, Sonja 2007. Kääntämisen tutkimuksen nykysuuntauksia. I: H. K. Riikonen (red.), *Suomennoskirjallisuuden historia II*. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 346-356.

Vadén, Mari 2016. *Se on aina vähän ryhmän mukaan. Hämeen linnan opastetut kierrokset kulttuuriperintöprosessina*. Turku: Turun yliopisto. Hämtad den 12 april 2018 från <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016061521772>.

Vehmas-Lehto, Inkeri 1999: *Kopiointia vai kommunikointia? Johdatus käännteoriaan*. Helsingfors: Finn Lectura.

Venäläinen, Päivi 2009. Hyvä opas, hyvä opastus. I: *Opastamisen nykypäivää. Pedafooni 2A*. Red. av Kaitavuori Kaija et al. Helsingfors: Museopedagoginen yhdistys Pedaali. S. 6–9. Hämtad den 9 april 2016 från http://pedaali.fi/sites/default/files/julkaisut/pedafooni2A_0.pdf.

Vilkuna, Anna-Maria 1998. *A Year at the Castle. The life of Häme Castle from Michaelmas to Michaelmas*. Helsingfors: Hämeen Vanhan Linnan Kilta ry.

Vilkuna, Anna-Maria 2001. *Häme castle. Guide to Häme castle*. Helsingfors: Museiverket.

Bilagor

Bilaga 1. Enkät till Tavastehus slotts slottsguider

Opastettujen kierrosten pitämiseen liittyvä kysely Hämeen linnan oppaille

Tutkin gradussani tasatuntikiirroksia, joten vastauksissa ei tarvitse ottaa huomioon esimerkiksi teemakiirroksia tai erikoiskiirroksia.

1. Koulutustaustani:

2. Millä kielillä olet opastanut / pystyt opastamaan? Arvioi oman kielitaitosi taso kyseisessä kielessä (kun pidät opastettuja kiirroksia). Jätä tyhjäksi ne kielet, joilla et opasta.

suomi: erinomainen / hyvä / tyydyttävä

ruotsi: erinomainen / hyvä / tyydyttävä

englanti: erinomainen / hyvä / tyydyttävä

saksa: erinomainen / hyvä / tyydyttävä

venäjä: erinomainen / hyvä / tyydyttävä

jokin muu, mikä: erinomainen / hyvä / tyydyttävä

3. Miten olet suunnitellut vieraskieliset opastetut kiirroksesi?

Olen kääntänyt äidinkielen peruskiirrokseni muille kielille.

Olen suunnitellut vieraskieliset kiirrokseni muokkaamalla äidinkielen kiirrokseni kielitaitoni mukaan toiselle kielelle.

En ole erityisemmin suunnitellut tai opetellut kiirrosta, mutta olen opiskellut aiheeseen liittyvää sanastoa

jotain muuta:

4. Millaista erikoisalan sanastoa tarvitset kiirroksen valmistautuessasi ja kiirrosta pitäessäsi?

5. Mistä olet löytänyt vieraskieliset käsitteet, ja mitä muita lähteitä olet käyttänyt kiirroksiin valmistautuessasi?

6. Kumpi ohjaa vierailta kielillä pitämiesi kierrosten kulkua mielestäsi enemmän, osallistujien (oletettu) kielitaito ja kulttuurinen osaaminen vai oma kielitaitosi? Perustelee.

7. Jos vertaat äidinkielelläsi pitämiäsi kierroksia kierroksiin, jotka pidät vahvimpina pitämilläsi vierailta kielillä, onko kierroksilla jotain eroa? Jos on, niin mitä?

8. Jos vertaat äidinkielelläsi pitämiäsi kierroksia kierroksiin, joita pidät heikompina pitämilläsi vierailta kielillä, onko kierroksilla jotain eroa? Jos on, niin mitä?

9. Oletko yleensä kierrosta suunnitellessasi / pitäessäsi ottanut huomioon **yleisön kielellisen osaamisen** (esim. sen, ettei kierrokselle osallistuva välttämättä puhu äidinkielenään kierroksella puhuttua kieltä)?

___ En, sillä:

___ Kyllä, miten:

10. Oletko yleensä kierrosta suunnitellessasi / pitäessäsi ottanut huomioon **yleisön vieraan kulttuuritaustan** (esim. sen, ettei yleisö välttämättä tiedä Suomen historian vaiheita tai Suomen tai Hämeen linnan kannalta tärkeitä historiallisia henkilöitä)?

___ En, sillä:

___ Kyllä, miten:

11. Millaisiin kielellisiin tai kulttuurintuntemukseen liittyviin ongelmiin olet vieraskielisiä kierroksia pitäessäsi törmännyt?

12. Miten yleensä toimit **vieraskielistä** kierrosta pitäessäsi, jos kerrottavaan asiaan liittyy esimerkiksi nimi, kulttuurisidonnainen käsite tai sana, jota opastettavat eivät välttämättä tiedä? Voit valita useita vaihtoehtoja.

___ Käytän nimeä tai sanaa ja odotan opastettavien kysyvän, jos he eivät tiedä kyseistä henkilöä tai sanan merkitystä.

___ Käytän nimeä tai sanaa, mutta lisään mukaan selityksen (*linnan päällikkö eli vouti, Ruotsin kuningas Kustaa III...*)

___ Käytän yläkäsitettä (esim. *työläinen* yksittäisten ammattien nimeämisen sijaan)

___ Jätän tällaiset yleensä kokonaan pois ja kerron jotain muuta.

___ Jokin muu toimintatapa:

13. Mitä teet tilanteessa, jossa kielitaitosi ei riitä (esimerkiksi silloin, kun et tiedä tai muista jotain sanaa, tai tilanteessa, jossa kävijä kysyy kierroksella kysymyksen, johon et ole valmistautunut vastaamaan vieraalla kielellä)?

Bilaga 2 Intervjufrågor till slottets fast anställda personal

KYSYMYKSIÄ HÄMEEN LINNAN OPPAIDEN REKRYTOINNISTA JA KOULUTUKSESTA SEKÄ LINNALLE TULEVASTA PALAUTTEESTA

REKRYTOINTI

Millaiset kriteerit Hämeen linnaan oppaaksi aikovan tulee täyttää?

Kuinka paljon hakijoita vuosittain on?

Millaista koulutus- ym. taustaa hakijoilla on?

Painotetaanko rekrytoinnissa jotain tiettyä osa-aluetta, kuten hakijan ulkoista olemusta, kielitaitoa tai koulutustaustaa?

Testataanko oppaiden kielitaitoa jotenkin jo rekrytointivaiheessa?

OPASKOULUTUS

Millaista koulutusta oppaille järjestetään?

Painotetaanko koulutuksissa jotain tiettyä osa-aluetta, kuten opastustekniikkaa tai itse kohteeseen liittyvää tietämystä?

Millaista koulutusta/millaisia neuvoja oppaat saavat kierrosten suunnitteluun ja pitämiseen?

Kuka päättää kierrosten sisällöstä? Miksi?

Annetaanko oppaille koulutusta muiden kuin suomenkielisten kierrosten pitämisessä? Miksi/miksi ei?

Millaisia lähteitä/millaista opastusmateriaalia linnalla on tarjottavana? Mitä lähteitä suositellaan?

PALAUTE

Saako linna palautetta opastuksista? Kerätäänkö palautetta systemaattisesti?

Millaista palautetta tulee suomenkielisistä kierroksista?

Millaista palautetta tulee vieraskielisistä kierroksista?

Saako linna erityisesti oppaiden kielitaitoa tai kielenkäyttöä koskevaa palautetta?

Bilaga 3 Tavastehus slotts platsannons

Kansallismuseoon kuuluviin Hämeen linnan ja Olavinlinnaan haetaan kesäoppaita

Hämeen linna

Oppaita ajalle 2.5.–31.8.2016 ja 2.5.–30.9.2016. Oppaan toimeen kuuluvat opastaminen, näyttelyvalvonta, työskentely lipunmyynnissä ja museokaupassa sekä muut linnan toimintaan ja avoimena pitoon liittyvät tehtävät. Kuukaudessa on vähintään 14 työpäivää. Tuntipalkka on 10,72 € (palkkaryhmä 104). Työpäivän pituus on 2.–31.5. arkisin klo 10–16 ja viikonloppuisin klo 11–16, 1.6.–14.8. päivittäin klo 10–17 ja 15.8.–30.9. arkisin klo 10–16 ja viikonloppuisin klo 11–16.

Hakijoiden edellytetään puhuvan suomen/ruotsin kielen lisäksi hyvin kahta muuta kieltä, joista toisen tulee olla ruotsi/suomi, englanti, saksa tai venäjä. Muu kielitaito katsotaan hakijalle eduksi. Hakijan tulee olla ylioppilastutkinnon suorittanut. Hakijalle katsotaan eduksi historian, taidehistorian tai arkeologian opinnot. Oppaat osallistuvat pakolliseen koulutukseen ennen työsuhteen alkamista.

Vapaamuotoisten hakemusten liitteineen tulee olla Hämeen linnassa viimeistään **24.3.2016 klo 16.00**. Hakemuksesta tulee käydä ilmi kielitaito, koulutus ja työkokemus. Hakemukset postitetaan osoitteella Kansallismuseo, Hämeen linna, Jouni Marjamäki, Kustaa III:n katu 6, 13100 Hämeenlinna tai sähköpostitse osoitteella jouni.marjamaki@kansallismuseo.fi. Kuoreen/sähköpostiin merkintä "opas Hämeen linnan". Hakemuksia ja liitteitä ei palauteta. Osa hakijoista kutsutaan työhaastatteluun.

Lisätietoja oppaan tehtävästä antaa intendentti Jouni Marjamäki (jouni.marjamaki@kansallismuseo.fi) puh. 0295 33 6344

Suomenkielinen lyhennelmä

En yleensä puhu Kustaa Vaasan veloista. Opastetut museokierrokset viestintänä: kääntämistä vai jotain muuta?

Johdanto

Kääntäminen on perinteisesti nähty ammatillisena ja tietoisena toimintana, jossa käännöksen tekemisestä vastaa alan koulutuksen saanut, itseään kääntäjäksi kutsuva henkilö, joka on tietoisesti ottanut tehtäväkseen tekstin kääntämisen jollekin toiselle kielelle. Viime aikoina käännöstieteessä on kuitenkin kiinnostuttu myös kääntämistä muistuttavasta toiminnasta, jota tapahtuu ja on aina tapahtunut ihmisen arkipäiväisessä elämässä, mutta jossa kääntäjänä ei toimikaan kääntäjän koulutuksen saanut henkilö ja jossa kääntäminen ei välttämättä ole tietoista toimintaa. Näin ollen voidaan sanoa, että käännöstieteellinen tutkimuskenttä on viime aikoina laajentunut, ja tutkimusta on vähitellen alettu tehdä myös käännöstieteen reuna-alueilla, jolloin ei välttämättä ole täysin selvää, kuuluuko tutkimus esimerkiksi käännöstieteen, kielitieteen vai kulttuurienvälisen viestinnän kenttään.

Tutkimuksessani tarkastellaan tällaista museo-opastusten yhteydessä tapahtuvaa kääntämistä. Tutkin, onko museo-oppaan eri kielillä pitämistä opastetuista kierroksista mahdollista löytää sellaisia yhtäläisyyksiä, jotka viittaisivat siihen, että opas tietoisesti tai tiedostamattaan käyttää suomenkielistä kierrosta vieraskielisen kierroksen pohjana. Mikäli tällaisia elementtejä ei löydy tai löytyy vain vähän, yritän myös selvittää, mistä tämä voisi johtua, ja mikä muu ilmiö saattaisi olla erikielisten kierrosten erojen tai yhtäläisyyksien taustalla. Lisäksi tarkastelen opastettuja kierroksia myös laajemmin viestinnällisinä tilanteina.

Museo-oppaille ei ole olemassa omaa koulutusta, sillä sellaista saattaisi olla haastavaa järjestää työn luonteesta johtuen. Riippuu täysin museon aihepiiristä, millaista tietoa

museossa tarvitaan, joten käytännössä museo-oppaan tutkinnossa pystyttäisiin antamaan koulutusta ainoastaan opastamiseen liittyvissä käytännön asioissa, kuten äänenkäytössä ja asiakaspalvelussa. Näin ollen Suomessa museot vastaavat oppaiden kouluttamisesta itse. Selvitin Hämeen linnan opaskoulutuksen taustoja haastattelemalla sähköpostitse kahta linnan vakituista työntekijää. Haastattelussa selvisi, että niin vanhoille kuin uusillekin oppaille järjestetään vuosittain koulutus, johon kuuluu linnaa tutkineiden tutkijoiden pitämiä luentoja, kokeneiden oppaiden pitämiä opastettuja kierroksia, opastamisen harjoittelua sekä käytännön asioita. Koulutuksen pääpaino on näin ollen linnaan liittyvän tiedon omaksumisessa. Koulutuksessa keskitytään suomen kielellä opastamiseen. Vieraskielisten kierrosten suunnittelu jää oppaiden omalle vastuulle.

Tutkimuksen tarkoitus

Tutkimukseni tarkoituksena on tarkastella opastettuja museokierroksia niiden suunnittelusta aina kierroksen pitämiseen asti. Erityisesti olen kiinnostunut tutkimaan, onko suomen- ja vieraskielisistä opastetuista kierroksista mahdollista löytää sellaisia yhtäläisyyksiä, että voitaisiin sanoa oppaan kääntäneen suomenkielisen kierroksensa tai osia siitä vieraalle kielelle. Tämän lisäksi tarkastelen kulttuurisidonnaisten elementtien sekä erikoissanaston käyttämistä suomen- ja vieraskielisillä kierroksilla, sekä tutkin, miten museo-opas toimii tilanteessa, jossa hänen kielitaitonsa ei syystä tai toisesta riitä kertomaan haluttua asiaa tai vastaamaan kierrokselle osallistuvan asiakkaan kysymykseen. Tutkimuskysymyksiin vastaamalla minun on mahdollista saada aikaan kokonaisvaltainen kuva opastamisesta, sillä tutkimuskysymykseni kattavat niin opastuksen suunnittelun kuin sen varsinaisen toteutuksen.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Miten oppaat suunnittelevat opastetut kierroksensa, ja millaisiin asioihin he kiinnittävät huomiota kierroksia suunnitellessaan?
2. Onko oppaiden suomenkielisten ja vieraskielisten kierroksen välillä havaittavissa sellaisia yhtäläisyyksiä, että voitaisiin sanoa vieraskielisten kierrosten tai niiden osien

olevan käännetty suomenkielisestä kierroksesta? Jos ei, niin mistä voisi olla kyse?

3. Miten oppaat toimivat tilanteessa, jossa heidän kielitaitonsa ei riitäkään, tai tilanteessa, jossa opastukseen sisältyy kulttuurisidonnaista sisältöä tai erikoissanastoa?

Opastettuja museokierroksia on aikaisemmin tutkittu varsin vähän, eikä niitä käsitykseni mukaan ole aiemmin tutkittu kääntämisen näkökulmasta. Näin ollen näkökulmani on uusi. Toivon tutkimukseni herättävän keskustelua siitä, mitä kaikkia käännöstieteen ja jonkin toisen tieteenalan rajamaille sijoittuvia ilmiöitä olisi mahdollista tutkia käännöstieteellisestä näkökulmasta. Toistaiseksi käännöstieteellinen tutkimus on suurelta osin ollut kiinnostunut lähinnä tieteenalan ydinalueesta, kun taas käännöstieteen reunamille ja muiden tieteenalojen rajapinnoille sijoittuvia ilmiöitä on alettu tutkia vasta aivan viime aikoina.

Aineisto ja tutkimusmenetelmät

Tutkimusaineistoni koostuu kahdesta osasta, kyselytutkimuksesta ja autenttisista opastetuista kierroksista. Lähetin kyselytutkimuksen alkuvuodesta 2016 sekä loppuvuodesta 2016 yhteensä kuudelletoista oppaalle, jotka olivat työskennelleet Hämeen keskiaikaisessa linnassa erimittaisissa työsuhteissa vuosina 2014–2016. Kyselyn vastaanottaneiden oppaiden työsuhteiden pituus vaihteli muutamasta kesäkuukaudesta jopa useisiin vuosiin. Kuudestatoista kyselyn vastaanottaneesta oppaasta 11 vastasi kyselyyni, joten vastausprosenttia voi pitää varsin hyvänä. Kyselylomakkeeni koostui sekä avoimista kysymyksistä, joihin oppaat saivat vastata täysin omin sanoin, sekä kysymyksistä, joihin oli valmiit vastausvaihtoehdot. Nämäkin kysymykset eivät tosin olleet täysin suljettuja, vaan omia vastauksiaan oli mahdollista perustella, ja oppailla oli osassa kysymyksistä valittavanaan myös vaihtoehto *jotain muuta*, jolloin opas sai omin sanoin kirjoittaa sopivan vastauksen. Halusin pitää kyselyn kysymykset varsin avoimina, sillä tällä tavoin minun oli mahdollista saada mahdollisimman tarkkaa tietoa siitä, miten eri oppaat toimivat opastuksia suunnitellessaan ja pitäessään. Hämeen linnassa oppaat suunnittelevat kierroksensa alusta loppuun itse, eikä heille järjestetä erillistä koulutusta vieraskielisten kierrosten pitämisestä, joten oppailla saattaa olla hyvinkin erilaisia ja

vaikeasti arvattavissa olevia tapoja ja ajatuksia kierrosten pitämisestä. Koin, että liian suljetut kysymykset olisivat voineet ohjata oppaiden ajatuksia liikaa, ja toisaalta olisi voinut myös käydä niin, että itselle parhaita vastausvaihtoehtoa ei olisi välttämättä löytynytäkään, ja oppaat olisivat joutuneet valitsemaan lähinnä olevan vaihtoehdon. Tällöin tulokset olisivat saattaneet jäädä epätarkoiksi tai vääristyä.

Kyselytutkimuksen lisäksi tutkin aihetta todellisten opastettujen kierrosten kautta, joita kävin nauhoittamassa Hämeen linnassa heinä–elokuussa 2016. Jokaiselta halukkaalta osallistujalta nauhoitettiin kaksi kierrosta, suomenkielinen ja jollain vieraalla kielellä pidetty kierros. Nauhoitetut kierrokset olivat niin sanottuja tasatuntikierroksia eli yleisöopastuksia, joille kuka tahansa linnan pääsylipun ostanut kävijä saattoi osallistua. Rajasin tutkimuksesta pois etukäteen varatut kierrokset, joita tarjotaan ryhmille. Tein tämän rajauksen siksi, että tavallisilla yleisöopastuksilla ryhmä on yleensä paljon heterogeenisempi – yleisöopastuksen osanottajilla ei välttämättä ole mitään muuta yhteistä kuin se, että he ovat saapuneet Hämeen linnaan tietyinä päivinä ja osallistuneet opastetulle kierrokselle tiettyyn aikaan. Myöskään kierroksen oppaalla ei todennäköisesti ole minkäänlaista ennakkotietoa kierrokselle osallistuvien taustasta tai tietotasosta. Näin ollen heterogeeniset yleisökierrokset ovat keskenään vertailukelpoisempia kuin ennakkoon varatut kierrokset, joihin opas on voinut valmistautua paremmin.

Aikaisempi tutkimus

Aikaisempi tutkimus juuri Hämeen linnasta on ymmärrettävistä syistä keskittynyt lähes kokonaan linnan tutkimiseen historiallisena kohteena: viime vuosikymmenten saatossa linnasta on julkaistu useita tutkimuksia, jotka käsittelevät linnan rakennus- ja henkilöhistoriaa sekä elämää linnassa. Hämeen linnan opastettuja kierroksia on kuitenkin tutkittu aivan lähiaikoina yhdessä pro gradu -tutkielmassa. Mari Vadén (2016) on tutkinut Hämeen linnan opastettuja kierroksia kulttuuriperintöprosessin näkökulmasta, eli miten opastetut kierrokset ja niiden sisältö ovat muuttuneet ajan kuluessa. Vadén tutki asiaa entisten oppaiden haastattelujen, nauhoitettujen kierrosten sekä lehtiartikkeleiden avulla. Opastettuja kierroksia on tutkinut myös Petja Aarnipuu (2008), joka folkloristiikan

väitöskirjassaan *Turun linna kerrottuna ja kertovana tilana* on selvittänyt, miten oppaat kertovat Turun linnasta paikkana ja mitä Turun linna itse paikkana henkii. Molemmat edellä mainitut tutkimukset liittyvät vahvasti opastettujen kierrosten sisältöön, eivät niinkään kieleen, kuten tämä tutkimus.

Käännöstieteen alan ”rajatapausten” sekä maallikkokääntämisen tutkimus on vielä nuorta, ja keskittynyt lähinnä tilanteisiin, jossa kahta kieltä osaava maallikko, esimerkiksi maahanmuuttajataustainen lapsi, toimii vanhempiensa tulkkina erilaisissa tilanteissa. Kommunikaatiostrategioihin liittyvää tutkimusta on maailmalla tehty paljonkin muun muassa tutkimalla kielenoppijoiden keskusteluja ja kirjoituksia. Opastettuihin kierroksiin kommunikaatiostrategioita ei kuitenkaan tietojeni mukaan ole sovellettu.

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys

Koska tutkimuksessani tarkastellaan opastettuja museokierroksia niin viestinnän kuin kääntämisenkin näkökulmista, molemmat osa-alueet on otettava huomioon tutkimuksen teoreettisessa viitekehyksessä.

Kommunikaatiostrategialla viitataan kielenoppijan toimintatapaan tilanteessa, jossa kielitaito ei riitä viestinnän jatkamiseen, vaan puhujan kielitaidosta puuttuu esimerkiksi tietty termi tai kieliopillinen rakenne. Tällaisessa tilanteessa kielenoppijan on väistämättä keksittävä jokin strategia ongelman selvittämiseksi – myös vaikeneminen on eräs tällainen strategia. Termiä käytti ensimmäisenä Larry Selinker artikkelissaan *Interlanguage* (1972). Kommunikaatiostrategioita on ajan kuluessa listattu ja luokiteltu eri tavoin, ja sovellan tässä tutkimuksessa Claus Færchin ja Gabriele Kasperin (1983) tekemää jaottelua sen selkeyden vuoksi. Hyvin vastaavia ja samoja strategioita sisältäviä jaotteluita ovat tehneet myös muut kommunikaatiostrategioiden tutkijat. Færchin ja Kasperin mallissa viestintätilanne jaetaan kahteen osaan, suunnitteluvaiheeseen ja toteutusvaiheeseen. Suunnitteluvaiheessa puhuja tekee viestintätilanteeseen liittyvän suunnitelman, johon vaikuttavat viestinnän päämäärä, puhujan omat kielelliset resurssit sekä puhujan käsitys viestintätilanteesta. Jälkimmäiseen vaikuttaa muun muassa

vastapuolen oletettu kielitaito: onko kyseessä itseä parempi puhuja, vai pitäisikö omaa viestintää mukauttaa heikomman puhujan kielitaitoa vastaavaksi.

Kommunikaatiostrategioita tarvitaan Færchin ja Kasperin mukaan niin suunnittelu- kuin toteutusvaiheessakin. Suunnitteluvaiheessa esiin tulevat ongelmat liittyvät yleensä pelkoon kielitaidon riittämättömyydestä. Toteutusvaiheen ongelmat taas yleensä liittyvät unohtamiseen tai viestinnän kulun yllättävään muuttumiseen, johon puhuja ei ole varautunut. Færchin ja Kasperin mallissa kommunikaatiostrategiat jaetaan kahteen kategoriaan, *pelkistämistästrategioihin (reduction strategies)* ja *saavuttamistastrategioihin (achievement strategies)*. Pelkistämistästrategiat voidaan jakaa *muodollisiin ja funktionaalisiin pelkistämistästrategioihin*, joista ensimmäisellä viitataan tiettyjen puheenaiheiden, termien tai rakenteiden välttelemiseen jo suunnitteluvaiheessa, ja jälkimmäisellä viestinnällisen päämäärän muuttamiseen, joka voi tapahtua muun muassa siten, että puhuja yrittää vaihtaa puheenaihetta, lopettaa puhumisen kokonaan vaikeuksia kohdatessaan tai ilmaisee asian niin, että ilmaisu ei täysin vastaa odotettua, mutta alkuperäinen viesti on kuitenkin siitä ymmärrettävissä.

Saavuttamistastrategioissa puhuja ei muuta viestinnällistä päämääräänsä, vaan pyrkii ratkaisemaan kieleen liittyvän ongelmansa käyttäen olemassa olevia kielellisiä resurssejaan. Saavuttamistastrategioissa ongelma siis kohdataan, toisin kuin pelkistämistästrategioissa. Myös saavuttamistastrategiat voidaan Færchin ja Kasperin mukaan jakaa kahteen kategoriaan, *kompensoiiviin strategioihin* ja *muistamiseen liittyviin strategioihin*. Kompensoiiviin strategioihin luetaan kuuluvaksi muun muassa haettavan asian selittäminen, apuun turvautuminen ja toisen kielen käyttäminen apuna joko niin, että tarvittava rakenne siirretään suoraan toisesta kielestä tai käännetään kohdekieliseksi. Muistamiseen liittyvät strategiat eivät kuulu tämän tutkimuksen aihepiiriin, sillä niitä ei ole mahdollista tutkia tämän tutkimusaineiston avulla.

Kääntämiseen taas on mahdollista liittää kolme yleistä tunnusmerkkiä, jotka tekevät kääntämisestä juuri kääntämistä. Ensinnäkin tarvitaan kaksi kieltä, joiden ei kääntämisen nykymerkityksessä tarvitse kuitenkaan välttämättä olla puhuttuja kieliä ja eri kieliä, vaan kielellä voidaan viitata myös esimerkiksi viittomakieleen ja selkokieleen. Toisekseen

tarvitaan kaksi tekstiä, joista toinen on lähdekielellä ja toinen kohdekielellä. Kolmanneksi näiden kahden tekstin välille tarvitaan jonkinlainen vastaavuus. Tekstin määrittelemisen käännökseksi ei kuitenkaan ole aivan ongelmatonta, sillä käännöksen ja lähtötekstin vastaavuus saattaa vaihdella paljonkin. Aikaisemmin ihanteena oli *muodollinen vastaavuus* eli *muodollinen ekvivalenssi*, jossa jokainen lähtötekstin sana ikään kuin siirrettiin toiselle kielelle. Tällöin käännös noudatti lähtötekstiä hyvinkin tarkasti, mutta käännöksen kieli ei useinkaan ollut kovin luontevaa, eikä käännöksissä otettu huomioon nykyisin tärkeänä pidettyä kulttuurista näkökulmaa. Muodollinen ekvivalenssi vastaa myös maallikon stereotyyppistä käsitystä kääntämisestä: Susan Bassnettin (2014) mukaan kääntämistä pidetään yleensä ei-ammattilaisten keskuudessa vaivattomana tekstin siirtämisenä kieleltä toiselle, ja tällä periaatteella kääntäjänä voi toimia kuka tahansa kahta tai useampaa kieltä sujuvasti osaava henkilö. Joissain tapauksissa lähtötekstiä tarkasti noudattava käännös on kuitenkin edelleenkin tavoiteltavin vaihtoehto: esimerkiksi lakitekstit on käännettävä hyvin tarkasti, jotta ei pääsisi syntymään tilannetta, jossa laki ei olekaan kaikille sama.

Muodollisen ekvivalenssin lisäksi ekvivalenssi voi olla myös *dynaaminen*. Tällöin käännöksen ja sen lähtötekstin tulisi herättää lukijassa samanlainen reaktio, eli käännös saa olla vapaampi eikä sen tarvitse kielellisesti noudattaa lähtötekstiä yhtä orjallisesti, jolloin tekstiä voi muokata kohdekieleen paremmin sopivaksi ja luonnollisemmaksi. Tällaisia käännöksiä voidaan kutsua myös *vapaiksi käännöksiksi*. Ääritapauksissa voidaan jopa keskustella, onko kyseessä enää käännös vai sittenkin tavallinen teksti, johon kirjoittaja on vain saanut inspiraatiota jostain toisesta tekstistä. Esimerkkinä tästä voidaan pitää erityisesti runojen kääntämistä: jos käännöksessä haluaa säilyttää vaikkapa lähtötekstin loppusoinnut, on runoa kenties muokattava runsaastikin. Myös antiikin Roomassa kääntäjille annettiin vapaat kädet tehdä käännöksiin erilaisia lisäyksiä, poistoja ja muita radikaaleja muokkauksia, jolloin lähtöteksti ja sen ”käännös” saattoivat todellisuudessa poiketa toisistaan hyvinkin paljon.

Koska tutkimukseni ei suoranaisesti liity kääntämisen perinteiselle ydinalueelle, on syytä ottaa esiin myös ilmiöitä, joilla voidaan katsoa olevan jotain yhteistä tutkimusaiheeni kanssa. *Prima vista* -tulkkauksessa tulkkina toimiva henkilö ei tulkkakaan puhetta

kahden tai useamman henkilön välillä, vaan saa kirjallisen tekstin, jonka hän tulkkaa suullisesti. Tämä prosessi muistuttaa opastamista, sillä oppailla on käytettävissään suuri määrä kirjallista materiaalia, jonka pohjalta he valmistelevat kierroksensa. Viime aikoina myös arkipäiväisissä tilanteissa tapahtuva monikielinen toiminta on alettu nähdä eräänlaisena käännöstieteen reuna-alueelle sijoittuvana ilmiönä. Ilmiötä on alettu kutsua luonnolliseksi kääntämiseksi. Termin keksijä ja aihetta tutkinut Brian Harris pitää kääntämistä sisäsyntyisenä taitona, joka jokaisella kahta kieltä puhuvalla ihmisellä on luontaisesti. Kristina Jämtelidin (2002) tutkimassa *rinnakkaiskirjoittaminen (parallellskrivning)* taas on tekstintuottamistapa, jota voidaan pitää jonkinlaisena kääntämisen ja tavallisen tekstintuottamisen välimuotona ja joka on Hämeen linnan opaskoulutuksen ja kierrosten suunnittelun kannalta mielenkiintoinen nostaa esiin tässä tutkimuksessa. Rinnakkaiskirjoittamisessa tekstintuottajat saavat käytettäväkseen erilaista lähdemateriaalia, joka voi olla niin suullista kuin kirjallistakin. Tämän materiaalin pohjalta kukin kirjoittaja tuottaa tarkoitukseen ja tekstin kohderyhmälle sopivan tekstin, kuten mainoksen. Oleellista on, että kirjoittaja valitsee lähdemateriaalista ne kohdat, joita pitää sopivimpana. Tilanteesta riippuen valmis teksti saattaa perustua lähdemateriaaliin varsin löyhästi tai olla sen käännös, ja eri kirjoittajien tekemät tekstit samasta lähdemateriaalista voivat olla hyvin samanlaisia tai hyvin erilaisia.

Analyysi

Ensimmäisenä tutkimuskysymyksenäni pohdin, miten oppaat suunnittelevat opastetut kierroksensa ja millaisiin asioihin he kiinnittävät huomiota kierroksia suunnitellessaan. Kyselyn vastauksista käy ilmi, että vieraskielisten kierrosten suunnittelussa suosituimmaksi tavaksi nousi vieraskielisten termien opettelu ilman varsinaisen opastusrungon opettelua (5/11 vastausta). Toiseksi eniten mainintoja keräsi vaihtoehto, jossa opas on käyttänyt suomenkielistä kierrosta vieraskielisen kierroksen pohjana, mutta mukauttanut kierroksen omalle kielitaidolleen sopivaksi. Vastaajista yksi kertoi vieraskielisten kierrostensa olevan suomenkielisen kierroksen käännöksiä. Vastausten melko tasaisesta jakautumisesta eri vastausvaihtoehtojen välillä on mahdollista vetää se johtopäätös, että nauhoitettujen vieraskielisten kierrosten joukossa on sekä hyvin paljon

suomenkielistä pariaan muistuttavia että myös siitä poikkeavia kierroksia.

Kyselytutkimuksen vastauksista kävi ilmi, että oppaat käyttävät hyvin moninaisia lähteitä ja keinoja valmistellessaan kierroksiaan. Vieraskielistä sanastoa oppaat etsivät muun muassa sanakirjoista, linnan vieraskielisistä esitteistä, muista vieraskielisistä alan teksteistä ja artikkeleista sekä linnassa aikaisemmin työskennelleiden oppaiden kokoamista sanalistoista. Termeistä myös keskustellaan oppaiden keskuudessa, ja yksi opas kertoi keskustelevansa terminologiasta myös linnassa vierailevien vieraskielisten kävijöiden kanssa. Tärkeimmiksi erikoisaloiksi, joiden sanastoa linnassa työskenneltäessä tarvitaan, oppaat nostivat rakennushistorian, historian ja vankeinhoidon sekä erilaiset ammatti- ja arvonimet. Mainintoja saivat myös sotahistoria, kirkkohistoria, linnaan liittyvä sanasto, kuten eri huoneiden nimet, ruoka, materiaalit ja politiikka.

Kaikki kyselytutkimukseen osallistuneet oppaat kertoivat, että kierrokselle osallistujien kielitaito sekä kulttuurinen tietämys vaikuttavat kierroksen suunnitteluun ja kulkuun, sillä oppaan on otettava yleisönsä ja heidän tarpeensa huomioon. Vastauksista kävi myös ilmi, että kokeneen ja kieltä sujuvasti puhuvan oppaan on helpompi ottaa yleisönsä huomioon, kun hänen ei tarvitse käyttää energiaansa oman kielitaitonsa miettimiseen. Toisaalta seitsemän opasta vastasi, että myös heidän oma kielitaitonsa vaikuttaa kierroksen suunnitteluun ja toteutukseen. Vastauksen kommentteissa kävi ilmi, että oppaan oma kielitaito vaikuttaa erityisesti silloin, kun oppaan oma kielitaito kyseisessä kielessä ei ole erityisen vahva, tai kun oppaalla ei ole vielä paljon kokemusta kyseisellä kielellä opastamisesta tai opastamisesta ylipäätään. Yksi oppaista totesi myös, että oma kielitaito vaikuttaa kierrokseen erityisesti silloin, kun opastuskieli on opastettavien kävijöiden äidinkieli. Silloin omaa kieltään ei tarvitse suhteuttaa heidän kielitaitoonsa, vaan opas pääsee käyttämään kielitaitoaan koko laajuudessaan.

Toisena tutkimuskysymyksenäni pohdin, onko oppaiden suomenkielisten ja vieraskielisten kierroksen välillä havaittavissa sellaisia yhtäläisyyksiä, että voitaisiin sanoa vieraskielisten kierrosten tai niiden osien olevan käännetty suomenkielisestä kierroksesta. Nauhoituksista käy ilmi, että opastettujen kierrosten välillä mahdollisesti tapahtuvan kääntämisen määrä vaihteli jonkin verran oppaiden välillä. Osalla oppaista,

kuten opas D:llä, kierrosten sisältö, lauserakenteet ja asioiden esittämisjärjestys olivat hyvinkin samanlaiset molemmilla kierroksilla, joten voidaan pitää hyvin todennäköisenä, että suomenkielistä kierrosta on vähintäänkin käytetty englanninkielisen kierroksen pohjana. Käsikirjoituksesta poikkeamia tapahtui lähinnä, kun opas vastasi hänelle esitettyihin kysymyksiin. Joissain tapauksissa suomen- ja englanninkieliset kierrokset olivat niin samanlaisia, että mikäli toisella kierroksella nauhoitukseen oli tullut epäselvä kohta, kuten viimaa tai taustameteliä, oli oppaan käyttämä ilmaisu mahdollista selvittää toisen kierroksen avulla.

Opas C kierroksineen poikkesi muista oppaista, sillä hänen suomen- ja englanninkielisen kierroksensa välillä oli vähän yhtäläisyyksiä muihin oppaisiin verrattuna. Siinä, missä moni muu opas esitti asiat molemmilla kierroksilla suurin piirtein samassa järjestyksessä, opas C:llä ei tällaista ”käsikirjoitusta” ollut yhtä selvästi nähtävissä. Lisäksi mielenkiintoista on, että joissakin tilanteissa opas C esitti kierroksillaan samoja tietoja, mutta eri asiayhteyksissä. Hyvänä esimerkkinä tästä voi pitää sitä, että opas C kertoi suomenkielisellä kierroksellaan Birger Jaarlin lahjoittaneen Hämeen, Turun ja Viipurin linnat veljilleen, mutta englanninkielisellä kierroksella hän kertoi Suomessa sijainneen keskiajalla kolme linnaa, Hämeen, Turun ja Viipurin linnat.

Yksi syy kierrosten erilaisuuteen voi liittyä oppaan mahdollisesti käyttämiin vältteleviin strategioihin, mikä tarkoittaa, että opas on saattanut valita vieraskielisellä kierroksella kerrottavaksi vain sellaisia asioita, joista todennäköisimmin pystyy kertomaan vieraalla kielellä sujuvasti. Sellaiset tiedot ja tarinat, joiden kertominen saattaa vaarantaa kierroksen sujuvuuden, on taas tarkoituksella jätetty kierrokselta pois. Kyselytutkimuksessa kielitaidon kannalta ongelmallisten tilanteiden välttäminen oli toinen yleisimmin nimetyistä vaihtoehdoista, ja vastauksissa mainittiin myös muita välttelyyn perustuvia strategioita, kuten itsensä ilmaiseminen lyhemmin tai yksinkertaisemmin sekä jonkin lähellä olevan, mutta ei kuitenkaan täysin saman ilmaisun käyttö.

Kolmas tutkimuskysymyksenäni liittyi tilanteisiin, joissa oppaan kielitaito ei riitäkään ilmaisemaan haluttua asiaa loppuun asti, tai joissa opas ei kykene kieleen liittyvien

rajoitteidensa vuoksi vastaamaan kierrokselle osallistuvan kävijän kysymykseen, sekä tilanteisiin, joissa opastukseen sisältyy kulttuurisidonnaista sisältöä tai erikoissanastoa. Tähän kysymykseen vastaamiseen oli käytettävissä sekä kyselytutkimuksella kerättyä että nauhoitettujen opastusten kautta saatua tietoa.

Kyselytutkimukseen osallistuneista oppaista jokainen ilmoitti ottavansa kierrokselle osallistuvien henkilöiden vieraan kulttuuritaustan huomioon. Keinoiksi mainittiin muun muassa Suomen historian tärkeimpien vaiheiden läpikäyminen sekä asioiden ja ilmiöiden syvällisempi selittäminen. Näiden lisäksi useissa vastauksissa toistui ”liian” vieraiden yksityiskohtien välttely. Oppaat kertoivat välttävänsä muun muassa nimiä, tarkkoja vuosilukuja sekä tarinoita, joiden ymmärtämiseen tarvitaan historiantuntemusta. Hieman yllättäen kyselytutkimuksessa kuitenkin selvisi, että opas B:tä lukuun ottamatta yhdenkään oppaan englanninkieliseen kierrokseen ei kuulunut suomenkielisestä kierroksesta poikkeavaa Suomen historian vaiheiden läpikäymistä tai niiden syvällisempää selittämistä. Opas B kertoi kierroksensa alussa, että kaksi tärkeintä muistettavaa asiaa Suomen historiasta ovat Suomen kuuluminen ensin Ruotsille ja sen jälkeen Venäjälle, joten mistään syvällisestä historian esittelystä ei hänenkään tapauksessaan ollut kyse.

Vaativaa erikoisan sanastoa löytyi kierroksilta yleisesti ottaen varsin vähän. Oli kuitenkin selvästi havaittavissa kolme aihealuetta, joiden erikoissanastoa kierroksilla käytettiin: tulisijat, olut ja rakennushistoria. Englanninkielisillä kierroksilla nämä termit oli jätetty joko kokonaan pois tai niistä oli käytetty vastaavaa englanninkielistä termiä tai ylä- tai muuta yleiskäsitettä. Nähtävissä oleviin asioihin viitattaessa opas saattoi myös vain osoittaa kyseessä olevaa asiaa. Ihmisten ja paikkojen nimiin oppaat lisäsivät yleensä jonkinlaisen selityksen, esimerkiksi *Ruotsin kuningas Kustaa II Aadolf*.

Kyselytutkimuksella saadut vastaukset kielitaidon riittämättömyydestä jakoutuivat siten, että saavuttamisstrategioita mainittiin huomattavasti enemmän, mutta toinen yleisimmin käytetyistä strategioista oli pelkistämisstrategia: yleisimmiksi strategioiksi nousivat asian ilmaiseminen toisin sanoin ja ongelmatilanteiden välttely. Muita suosittuja strategioita oppaiden keskuudessa olivat kuvailu, yleisöltä kysyminen ja osoittaminen, mikäli

hukassa oleva termi on jokin nähtävissä oleva esine tai asia. Yhteensä vastauksissa mainittiin peräti 11 erilaista strategiaa.

Pelkistämisstrategioiden havaitseminen tallennetuista kierroksista oli haastavaa, koska pelkän kierroksen perusteella ei ole mahdollista varmuudella sanoa, johtuuko jonkin suomenkielisellä kierroksella esitetyn asian kertomatta jättäminen englanninkielisellä kierroksella juuri välttelevän strategian käytöstä vai jostain muusta. Autenttisista kierroksista paljastui myös strategioita, joita oppaat eivät olleet listanneet kyselytutkimuksessa, kuten termin ilmaiseminen jollain toisella kielellä sekä opas D:n lukuisia kertoja käyttämä täytesanojen, kuten *you know* ja *sort of like* toistelu. Lisäksi nauhoitetuista kierroksista kävi ilmi, että kielitaito ei riitä kahdenlaisissa tilanteissa: niissä, joissa opas tietää, mitä tahtoo sanoa, sekä niissä, joissa opas ei ymmärrä jotain oleellista ilmaisua. Jälkimmäisestä esimerkkinä voidaan pitää opas A:n kierroksella tapahtunutta tapausta, jossa kävijä käyttää kysymyksessään oppaalle vierasta termiä *capital punishment*, eikä opas pysty vastaamaan kysymykseen mitään, ennen kuin kävijä on selittänyt termin merkityksen yläkäsitteen ja esimerkin avulla.

Tutkimuksen arviointi

Kierroksen tai sen osan arvioiminen käännökseksi tai ei-käännökseksi osoittautui odotettua hankalammaksi, sillä teoriaosuudessa luetellut käännösuniversaalit tai käännöksen tuntomerkit oli laadittu ajatellen tilannetta, jossa käännös tehdään vieraasta kielestä äidinkieleen, kun taas tässä tutkimuksessa kääntämisen suunta oli vieraaseen kieleen päin. Tällöin esimerkiksi toisen kielen interferenssiä voi olla vieraskielisessä opastuksessa muutenkin kuin siitä syystä, että sen taustalla olisi toinen opastus vaikuttamassa. Äidinkieleen päin käännettäessä vieraan kielen vaikutus taas on helpompi todeta vertaamalla käännöstä alun perin lähdekielellä kirjoitettuihin teksteihin. Tästä johtuen kierroksilla tapahtuvan kääntämisen tutkimus rajoittui lähinnä kierrosten tai niiden osien samuuden tai samankaltaisuuden vertailuun. Tässäkin oli kuitenkin omat ongelmansa, sillä kuten teoriaosuudessa kävi ilmi, ei ole olemassa vain yhtä tapaa kääntää, ja kääntämisen tarkkuus voi vaihdella sanasanaisesta käännöksestä aina niin

vapaaseen käännökseen, että tekstiä ei kiistattomasti voi pitää käännöksenä.

Koska kyselytutkimuksessa otettiin esille myös heikommalla kielellä pidetyt kierrokset, oli hieman harmillista, ettei tällaisia kierroksia sattunut autenttisten kierrosten joukkoon lainkaan, vaan kaikki vieraalla kielellä pidetyt kierrokset olivat englanniksi, jonka oppaat poikkeuksetta nimesivät vahvimaksi vieraaksi kielekseen. Olisi ollut mielenkiintoista nähdä, poikkeako heikommalla kielellä pidetty kierros todellisuudessa vahvemmillä kielillä pidetyistä opastuksista.